

บทที่ 6

บทบาทของชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ด้านการเมือง

6.1 แนวคิดด้านการเมืองและการปกครองของชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์

ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ มิเพียงจะเป็นที่รู้จักในฐานะนักปราชญ์ด้านการประพันธ์ทางวิชาการหลายแขนงวิชาเท่านั้น ท่านยังมีบทบาททางการเมือง โดยเฉพาะเป็นผู้บุกเบิก และทุ่มเทการเคลื่อนไหวทางการเมืองบรรดา อุลละมาอุมลายุ ท่านเป็นอุละมาอุมของโลกมลายูคนแรกที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองที่สูงส่ง เป็นผู้วางแผน ทางยุทธศาสตร์การต่อสู้ของปราชญ์มลายูให้รวมตัวกันต่อต้านภัยจากจักรวรรดิคาเฟรุ (คนต่างศาสนา) ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ตระหนักดีว่า หลังจาก รัฐบาลอิสลามอินคาตูเซีย(สเปน)ถูกรุกรานโดยฝรั่งเศส ฝรั่งเศสครอบครอง มอโรคโค อัลจีเรีย ตูนิเซีย มอริตานู อังกฤษยึด อียิปต์ ซีเรีย เลบานอน รวมทั้งอิตาลีซิดลิเบีย ส่วนทางด้านเอเชียอังกฤษยึดอินเดียจีนพม่า โปรตุเกสยึดอาณาจักรมะลาคา สเปนยึดฟิลิปปินส์ เนเธอร์แลนด์ ยึดอินโดเนเซีย อังกฤษยึดแหลมมลายู ส่วนสยามยึดปัตตานี เหตุการณ์ที่ปรากฏทั้งหมดนี้ย่อมอยู่ในความทรงจำของชัยควันอะหมัด ทำให้ท่านมีอาจนึ่งคล้ายกับมหันตภัยที่เกิดขึ้นกับประชาชาติมลายูมุสลิมได้ ชัยควันอะหมัดมีความหวัง ใฝ่ฝันองจามมุสลิมในกัมพูชาดังเช่นชื่อเขียนของ Hj.Wan Mohd. Shaghir Abdullah 1992:15 ที่ว่า “เพราะกัมพูชาถูกปกครองโดยฝรั่งเศส ชาวมุสลิมกัมพูชานับวันจะถูกกลืนในด้านการศึกษาศาสนาท่านจึงเสนอให้ชาวมุสลิมในกัมพูชาสถาปนารัฐของตนเอง และเพื่อบรรลุผลในเรื่องนี้ท่านจึงได้ส่งลูกศิษย์รักของท่านชื่อ ฮัจญ์อะหมัด บิน มุหัมหมัดเซนชาวกลันตันไปสอนหนังสือในกัมพูชา และยังได้เชิญชวนให้ชาวมุสลิมมาศึกษาวิชาศาสนาอิสลามในปัตตานีกลันตันและสุดท้ายให้ไปศึกษากับท่านที่มหานครมักกะฮ์” ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ได้แสดงความเป็นนักปรัชญาเมธีทางการเมืองซึ่งท่านได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับวิชารัฐศาสตร์อิสลามเพื่อเป็นแนวคิดและอุดมการณ์ทางการเมืองให้กับบรรดาสานุศิษย์และสุลต่านต่างๆในโลกมลายูดังปรากฏในชื่อเขียน Hj.Wan Mohd. Shaghir Abdullah (2005 : 140-141) ได้กล่าวไว้ว่า “วิชารัฐศาสตร์ทางการเมือง คือ วิชาที่ว่าด้วยการชี้แนะให้ประชาชนชนประพฤตินิยมคุณธรรม ห่างไกลจากความชั่วร้ายบนโลกนี้และโลกหน้า” และท่านได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับความคิดทางการเมืองของอริสโตเติลที่ได้กำหนดลักษณะการเป็นผู้นำทางการเมือง 40 ประการ สำหรับอัลอัศกันดะรียะฮ์ (กรีกโบราณ) ส่วนชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ได้เน้น

คุณสมบัติ 20 ประการ สำหรับผู้ที่จะเป็นตัวแทนและรัฐมนตรีของประชาชน คุณสมบัติดังกล่าวมีดังต่อไปนี้

1. มีร่างกายที่สมบูรณ์
2. มีคุณธรรมและจริยธรรม
3. มีความคิดที่ดี
4. มีวาทศิลป์
5. มีความเฉลียวฉลาด
6. มีคารมคมคาย
7. เชี่ยวชาญหลายสาขาวิชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาการคำนวณ และวิชาประวัติศาสตร์
8. รักความจริงและห่างไกลความมดเท็จ
9. มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี
10. มีบุคลิกภาพที่สุ่มคัมภีรภาพ
11. ง่ายต่อการเข้าพบ
12. ไม่โลภต่อการรับประทาน การดื่ม และการสมรส
13. ห่างไกลจากความฉาบฉวย
14. มีความทะเยอทะยานที่สูงส่ง
15. มีความจริงใจในการพัฒนาให้เป็นรัฐบาลที่มีคุณธรรม
16. รักความเป็นธรรม
17. เกลียคความอยุติธรรม
18. มีจิตใจที่เด็ดเดี่ยว และกล้าหาญ
19. มีความรอบคอบในการตัดสินใจ
20. หลีกเลียงการพูดเรื่อยเปื่อย
21. อย่าหันหลังให้กับราษฎร
22. ให้ความสำคัญกับผู้ที่อยู่ในระดับรากหญ้า
23. บ้านพักต้องเป็นสถานที่ ที่ผู้คนสามารถเข้าออกอย่างสะดวก
24. อย่าเป็นคนหูเบา
25. สงวนจุดด้อย รักษาจุดต่างระหว่างราษฎร
26. รักษาความปรองดองในหมู่เหล่าประชาชน
27. ต้องมีความอดทนเมื่อมีปฏิกิริยาจากราษฎร

28. ให้รักใคร่ต่อชะตากรรมของอาณาประชาราษฎร์

29. ให้ข้อแนะนำที่เป็นธรรม

นอกจากนั้น แนวคิดและปรัชญาทางการเมืองของซัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ สามารถศึกษาจากหนังสือของท่านที่ชื่อ Hadiqat al-Azhar (คูใน Hj.Wan Mohd. Shaghir Abdullah) 2005:140

“Muhimmah pada bicara Ilmu Siasah (politik,pen:),iaitu ilmu memperbaiki rakyat dengan menunjukkan mereka itu kepada jalan yang melepaskan mereka itu daripada tiap-tiap kekeruhan pada dunia dan pada akhirat. Dan iaitu _Ilmu Siasat itu_ daripada Anbiya’ atas khawas dan ‘awam, pada Zhahir dan bathin mereka itu. Dan daripada segala raja-raja dan salathin (para sultan, pen:) atas mereka itu pada zhahir mereka itu jua. Dan dari pada ‘ulama atas khawas mereka itu pada bathin mereka itu.

Maka hukum ilmu ini wujud kifayah. Dan ghayahnya menceraikan segala perbantahan atas jalan yang sebenar dan merintahkan mereka itu atas jalan adil dan mengelakan bagi mereka itu kepada segala yang memberi manfaat atas mereka itu pada dunia mereka itu dan akhirat mereka itu. Dan meliharakan kerajaan daripada segala barang yang menjatuhkan dia ke dalam kecederaan.”

คำแปล

นับเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะศึกษาให้เข้าใจความหมายของวิชาการเมืองนั่นก็คือวิชาที่จะให้แนวทางให้ประชาชนปฏิบัติตนเป็นคนดีหลีกเลี่ยงความชั่วร้ายในโลกนี้และโลกหน้าและวิชาการเมืองที่นำโดยบรรดาเราะสูตต่อผู้ใกล้ชิดและผู้คนทั่วไปทั้งนามธรรมและรูปธรรม รวมทั้งบรรดาสุตด้านต่ออาณาประชาราษฎร์ และเหล่าอุละมาอต่อสาธุศิษย์

อีกครั้งกฎหมายการปกครองเป็นหน้าที่ที่ต้องจัดทำ ต้องพยายามหลีกเลี่ยงความมดเท็จ เพื่อรักษาสัจธรรม เพื่อให้ประชาชนได้รับความเป็นธรรมและเอื้อประโยชน์ทั้งโลกนี้และโลกหน้า ต้องรักษาเสถียรภาพของรัฐบาลให้มั่นคง

ส่วนอาจารย์ Donwana Teye @Mohd. Lazim Lawee เจ้าของวิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต Peranan Ulama’ Fatani dalam bidang dakwah Islamiyyah : Menerusi Penulisan-Penulisan Yang Kreatif ในบทบาทอุละมาอ พะฎอนีย์ ในด้านการควะห้ อิสลามมียะห์ผ่านการเขียนตำราที่ทรงคุณค่า Fakulti Penagajian Islam Universiti Kebangsaan Malasia Bang 1995;90-91

ได้กล่าวถึง ชัยควันอะหมัดอัล-พะฎอนีย์ ว่า ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ มีอุดมการณ์ทางการเมืองที่สูงส่ง ท่านได้วางยุทธศาสตร์การต่อสู้ เพื่อพี่น้องมุสลิมในกัมพูชาที่กำลังอยู่ภายใต้การปกครองของคนต่างศาสนา ท่านได้เดินเท้าไปยังกัมพูชาเพื่อสอดส่องสถานการณ์การเมืองในกัมพูชาด้วยตนเองจากนั้นท่านก็เดินทาง ถึงพะฎอนีย์ กลันตัน ตรังกานูและเคดาห์ จากนั้นท่านก็เดินทางกลับมหานครมักกะฮ์ และท่านได้แนะนำให้ลูกศิษย์ของท่านในมหานครมักกะฮ์ หาทางช่วยเหลือพี่น้องกัมพูชาที่กำลังทุกข์เข็ญ โดยการสนับสนุนให้ได้รับการศึกษา และท่านยังได้นำความคิดดังกล่าวส่งจดหมายไปยังรัฐบาลอูษมานียะฮ์ ตุรกี ทราบถึงปัญหาที่เกิดขึ้น จนในที่สุดทางรัฐบาลอูษมานียะฮ์ ตุรกีก็ได้ส่ง 2 ผู้แทนรัฐบาลไปสังเกตการณ์ในประเทศกัมพูชา เพื่อดูสถานการณ์ของพี่น้องกัมพูชา ซึ่งยังไม่ทันได้รับการแก้ไข ชัยควัน อะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ก็ได้กลับไปสู่เมดตาธรรม ของอัลลอฮ์ สุบหานะฮฺวะตะอะลาเลียก่อน.

ถึงอย่างไร ก็ตาม ลูกศิษย์ของท่าน คือ ฮัจญ์อะหมัด บิน มุฮัมมัดเซน อาตัสบาโงล กลันตัน หะยีสุหลง อัล-พะฎอนีย์ ฮัจญ์อิบราเฮม บิน ฮัจญ์ยูซุฟ ก็ได้ร่วมกัน เดินเท้าไปยังกัมพูชา

ทางด้าน Mohd. Zam Beri. A Malek, 1994 :117 ได้กล่าวถึงกรณีเดียวกันว่า ฮัจญ์สุหลง อัล-พะฎอนีย์ ได้เดินเท้าไปยังกัมพูชา เพื่อปลุกระดมขวัญกำลังใจให้กับชาวกัมพูชา ต่อสู้กับฝรั่งเศส แต่ฝ่ายฝรั่งเศสจับกุมหะยีสุหลงได้ในข้อหาเป็นสายลับให้กับตุรกี อย่างไรก็ตาม ฮัจญ์สุหลงได้รับความช่วยเหลือจากพี่น้องกัมพูชาและท่านเดินทางกลับปัตตานีด้วยความปลอดภัย

ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ มีชีวิตอยู่ในช่วงการปกครองของเคาะลีฟะฮ์ อูษมานียะฮ์แห่งตุรกี ประมาณ 50 ปี และในปี ค.ศ. 1922 ระบบสุลต่านและเคาะลีฟะฮ์อูษมานียะฮ์แห่งตุรกี ก็ถูกล้มเลิกเป็นการสิ้นราชวงศ์ออตโตมาน และประเทศตุรกีเป็นสาธารณรัฐในปีเดียวกันนี้เองโดยเคมาล ปาชา ผู้นำยังเติร์ก มุสฏาฟา กะมาล อาตาเติร์ก (ดลมนรรัตน์ บากา และมุหัมมัด รอฟลี แวะหะมะ, 2542 : 177) แม้ว่าชัยควันอะหมัดจะทุ่มเทร่างกายและแรงใจสอนหนังสือในมัสยิด อัล-หะรอม ซึ่งมีบรรดาศาสนิกชนชั้นแนวหน้าและมีชื่อเสียงในเอเชียอาคเนย์ ท่านก็ยังแบ่งเวลาทำการติดต่อกับสุลต่านตุรกีเพื่อขอความช่วยเหลือให้ปลดปล่อยมาตุภูมิและหมู่เกาะมลายูจากจักรวรรดินิยม

ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ได้แสดงทัศนคติด้านวิชาการเมืองว่า “วิชาการเมืองเป็นวิชาที่มีความสำคัญ ที่จะนำพาประชาชนมุ่งไปสู่หนทางที่เที่ยงธรรม ไม่จมปลักอยู่กับอวิชา ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า” ท่านมีความประสงค์จะแยกแยะความอธรรมสู่ความเป็นธรรม เพื่อให้ประชาชนได้ปฏิบัติตามกฎหมายอิสลามที่แท้จริง เพื่อมนุษย์จะได้ได้รับความสมบูรณ์รอดพ้นจากมรณ

วิชาการเมืองที่ได้กล่าวมานี้คือ การเมืองที่บรรดาศาสนทูตของอัลลอฮ์ สุภานะฮฺวะตะอาลา เคยปฏิบัติเป็นแบบอย่างแก่นุชชชาติและประสบความสำเร็จมาแล้ว เช่นใน สมัยท่านนบียุซุฟ อะลียฮิสลามและท่านนบีมุหัมมัด คืออัลลลอฮ์อะลียฮะสลัม ทฤษฎีและการ ปฏิบัติการทางการเมืองของท่านนบีเหล่านี้ถือเป็นแบบอย่างแก่ประชาคมมุสลิมที่มีหน้าที่สำคัญใน ด้านการเมืองและการบริหารประเทศ เช่น สุลต่าน, รัฐมนตรี, นายกรัฐมนตรี และราษฎร

ในฐานะนักเคลื่อนไหวทางการเมือง ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ได้ใช้ศักยภาพ ของตนเอง ในการสอนหนังสือในมหานครมักกะฮฺ ขณะเดียวกันท่านก็ดำรงตำแหน่ง ราชบัณฑิตด้านอักษรศาสตร์ของสำนักพระราชวังมหานครมักกะฮฺ ครั้งหนึ่งได้รับเชิญจากสุลต่าน อุษมานียะฮฺ แห่งตุรกีให้เข้าเฝ้าพระองค์ ณ พระราชวังอิสตันบูล จากนั้นชัยควันอะหมัดก็ได้รับมอบ สัญชาติอุษมานียะฮฺ ตุรกีอย่างเป็นทางการจากสุลต่านอุษมานียะฮฺแห่งตุรกี

ในขณะที่ชัยควันอะหมัดมีจุดยืนทางการเมืองที่กว้างไกล ท่านเองได้รับเลือกจาก สุลต่านออตโตมานตุรกี ให้เดินทางไปสังเกตการณ์และติดตามความเคลื่อนไหวทางการเมืองของ จักรวรรดินิยมเนเธอร์แลนด์ในอินโดนีเซียและอังกฤษในแหลมมลายู โดยที่ตุรกีเองก็มีเจตนาที่ จะร่วมจับไล่เนเธอร์แลนด์และอังกฤษออกจากมาตุภูมิประชาคมมุสลิม แต่ในขณะนั้นตุรกีเองก็ กำลังเข้าสู่ยุค “คนป่วยแห่งยุโรป” (Sick Man of Europe) (คณนรรจน์ บากา และมุหัมมัดรอฟลี แวะหะมะ, 2542 : 96) ฉะนั้นการเดินทางมาสังเกตการณ์ในครั้งนี้จึงไม่บรรลุผลที่จะมีการ เปลี่ยนแปลงระบบการเมืองในคาบสมุทรมลายูจากการครอบงำของอาณานิคมตะวันตก

จากหนังสือ Kurikulum Bersepadu sekolah menengah sejarah tingkatan 2 (หนังสือประวัติศาสตร์ มัธยมศึกษาปีที่ 2) เขียนโดยทีมงานซึ่งประกอบด้วย Zainad Abidin bin Abdul Wahid Khook aykim, Muhd Yusof bin Ibrahim และ D.S Ranjit singh พิมพ์ โดย Dewan Bahasa dan pustaka 1989 หน้า 182 “Di Tanah Melayu pada masa itu, telah ada tokoh yang menganjurkan agar negeri Kelantan dan Patani membentuk sebuah negeri Islam. Tokoh tersebut ialah seorang Ulama’ terkenal di Makkah. Beliau ialah Shayikh Haji Wan Ahmad bin Haji Wan Muhammad Zain yang berasal dari Patani. Beliau mengajurkan agar negeri Kelantan dan Patani bersatu untuk menentang Siam dan membentuk sebuah kerajaan Islam yang dilindungi oleh Empayar Turki” .

ความว่า “ในแผ่นดินมลายูในขณะนั้นมีผู้นำที่สำคัญได้เสนอความคิดเพื่อให้เมืองก ลันตันและปัตตานีได้จัดตั้งรัฐอิสลาม ผู้นำดังกล่าวคือ ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ อูละมาอฺ ซึ่งโด่ง ดังใน มมหานครมักกะฮฺ ท่านได้เสนอแนะให้รัฐกัลันตันและรัฐปัตตานีร่วมมือกันต่อต้านสยาม เพื่อที่จะสถาปนารัฐอิสลามภายใต้การสนับสนุนของจักรวรรดิอุษมานียะฮฺของตุรกี”

จากข้อความข้างต้นชี้ให้เห็นถึงแนวความคิดอันเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองของ ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์มีเป้าหมายประสงค์จะสถาปนารัฐมลายูอิสลามบนแผ่นดินแหลมมลายู โดยเริ่มจากปัตตานี กลันตันและตรังกานู

ส่วน Dr.Abd. Rahman Al Ahmadi ในเอกสารสัมมนา นานาชาติ หัวข้อ Persidangan Tamadun Melayu ครั้งที่ 2 วันที่ 15-20 Ogas 1989 Kuala Lumpur, Malaysia หน้า 3 (Dr.Abd.Rahman Al Ahmad kertaskerja judul “Pokok Pemikiran Haji Mohamad Yusuf bin Ahmad Al Kenali (Tok Kenali)” yang dibentangkan dalam Persidangan Antarabangsa Tamadun Melayu ke 2, 15-20 Ogas 1989 di Kuala Lumpur, Malaysia, lihat hlm. 3:

“Haji Wan Ahmad bin Mohamad Zain bin Mustafa Al Patani bercita-cita mendirikan Kerajaan Melayu Islam yang terbentang dari Patani, Kelantan dan Terengganu, sedang di Kemboja ia menganjurkan supaya orang Cham di Kemboja mendirikan negaranya sendiri dan untuk tujuan ini beliau mengirim muridnya yang sangat disayanginya Haji Ahmad bin Wan Mohamad Zain ke Kemboja mengajar dan selanjutnya ia menganjurkan supaya orang-orang Cham di Kemboja datang belajar di Patani dan Kelantan seterusnya melanjutkan pelajaran mereka ke Mekkah dengan beliau sendiri”.

และในบรรทัดต่อมา Dr.Abd. Rahman al-Ahmadi ในเอกสารสัมมนา นานาชาติ หัวข้อ Persidangan Tamadun Melayu ครั้งที่ 2 วันที่ 15-20 Ogas 1989 Kuala Lumpur, Malaysia หน้า 3 ได้กล่าวไว้ว่า “ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ มีเป้าหมายจะสถาปนารัฐมลายูอิสลามที่เริ่มในดินแดน ปัตตานี กลันตันและตรังกานู สำหรับที่กัมพูชาชัยควันอะหมัดได้เสนอให้ชาวจามที่กัมพูชาสถาปนารัฐของตนเองและเพื่อให้บรรลุผลในเรื่องนี้ท่านได้ส่งลูกศิษย์ที่ท่านรักชื่อ ฮัจญีอะหมัด บิน มุหัมมัดซัยนุ เดินทางไปสอนหนังสือที่กัมพูชาและยังได้ขอให้ชาวจามในกัมพูชาเดินทางไปศึกษาต่อที่ปัตตานี กลันตัน และในที่สุดเดินทางไปศึกษากับท่านที่มหานครมัคกะฮ์”

6.2 สภาพการเมืองเศรษฐกิจ และสังคมปัตตานีในยุคของชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์

ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์มีชีวิตอยู่ระหว่าง พ.ศ.2399-2451 (ค.ศ.1856-1908) ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ระหว่างปีพ.ศ.2396-2453) พระองค์ทรงครองราชย์นานถึง 57 ปี ในขณะที่ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์มีอายุขัยเพียง 52 ปีเท่านั้น ท่านก็ได้กลับไปสู่ความเมตตาของเอกราชอัลลอฮ์ สุบหานะฮูวะตะอะลา

สภาพสังคมการเมืองของปัตตานีขณะนั้นยังอยู่ในช่วงของการเมืองการปกครอง 7 หัวเมืองแขก คือ เมืองตานี เมืองยะหริ่ง เมืองหนองจิก เมืองรามัน เมืองระแงะ เมืองสาขบุรี และ เมืองยะลา ปีที่ซัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ก้านิด (พ.ศ.2399) ตรงกับปีที่พระยาวิจิตรภักดีศรีรัตนาเขตประเทศราช (สุลต่านเต็งกูมุหัมมัดหรือเต็งกูบือซาร์ เชื้อสายราชวงศ์กำปงเลาดู กลันตัน) สิ้นพระชนม์ พระองค์ทรงสร้างพระราชวังโกตาจิมเบาะปูโยะหุ (วังจะบังติกอ) หลังจากนั้นโอรสองค์โต เต็งกูปุเต๊ะ ได้ขึ้นครองราชย์ปกครองปัตตานี ต่อมาเมื่อพ.ศ.2424 สุลต่านเต็งกูปุเต๊ะก็สิ้นพระชนม์ลง เต็งกูติมูนโอรสของเต็งกูปุเต๊ะก็ได้ครองราชย์ต่อจนถึง พ.ศ.2433 สุลต่านเต็งกูติมูนก็สิ้นพระชนม์

เริ่มตั้งแต่ พ.ศ.2433-2442 เมืองปัตตานีอยู่ภายใต้การปกครองของสุลต่านสุไลมานชะรีฟูคติน โอรสองค์สุดท้ายของสุลต่านเต็งกูมุหัมมัด (เต็งกูบือซาร์) ในรัชสมัยของสุลต่านสุไลมานนั้น มีการขุดคลองเพื่อใช้เป็นเส้นทางคมนาคม เช่น คลองอาเนาะซุงา โดยเริ่มต้นขุดที่หมู่บ้านสะบารังมายังหมู่บ้านอาเนาะซุงาและซุงาอาयरณีนิส (คลองน้ำใส) ผ่านไปยังคลองค็อราแยะและไปบรรจบกับคลองกรือเซะ

ครั้นสุลต่านสุไลมานสิ้นพระชนม์ เมื่อวันศุกร์รอบีอุลอะวัต ฮ.ศ.1312 ตรงกับปีพ.ศ.2442 พระศพถูกฝังที่สุสานโต๊ะอาเยะฮุ ด.จะบังติกอ อ.เมือง จ.ปัตตานี ที่ฝังพระศพทำจากหินอ่อน ซึ่งสั่งทำจากประเทศอิตาลีมีการนำคำสั่งเสียของพระองค์มาแกะสลักไว้บนบาตูแนแซ¹ เป็นภาษามลายู อักษรมลายู(ญาวี) ด้านหน้า และหลังที่ฝังพระศพ ซึ่งผู้วิจัยได้ถอดออกเป็นภาษามลายู อักษรโรมันเมื่อ พ.ศ.2531 ดังนี้

"Hai segala mereka yang empunyai mata hati, lihatlah engkau daripada masa aku lagi hidup di dalam dunia di atas kerajaanku dan aku memegang akan negeri Patani seupama bunga sekuntum, tiada ada keberatan kepada aku. Maka takkala kecut itu bunga, telah terbuanglah ia daripadaku hinggalah kosong tanganku. Demikianlah orang yang menuntuti dunia. Hanyalah aku meninggal di dalm dunia dua perkara, nama yang baik atawa nama yang jahat, dan aku bawa bersama dengan aku kepada negeri akhirat yang baqapun dua perkara juga, amal yang baik atawa amal yang jahat. Hendaklah engkau sekalian mengambil fikiran atas ibarat sekalian perkataan pesanan aku ini adanya"

¹ บาตูแนแซ คือ หลักหิน ปักอยู่บนหลุมศพของมุสลิม

โดยมีความหมายดังนี้

“ไอบรรดาผู้มีหัวใจทั้งหลาย จงทราบเถิดว่า ในยุคสมัยที่ข้าฯยังมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ บนบัลลังก์ของข้าฯที่ปกครองเมืองปัตตานี เสมือนดอกไม้ 1 ช่อในกำมือ มิได้เป็นภารกิจที่หนักหน่วงสำหรับข้าฯ และแล้วดอกไม้ช่อนั้นก็เหี่ยวแห้ง หล่นร่วงจากกำมือของข้าฯ นี่แหละผลกรรมของมนุษย์ที่มีความปรารถนาต่อโลกนี้ และข้าฯเองก็ทิ้งไว้บนโลกนี้ 2 ประการ คือ ชื่อเสียงในความดีและชื่อเสียงในความชั่ว ข้าฯเองก็จะนำพากรรมดีและกรรมชั่ว 2 ประการนี้ไปสู่โลกนิรันดร์ ขอให้พวกเจ้าทั้งหลายจงได้ตระหนักในเรื่องที่ข้าฯได้สั่งเสียเปรียบเทียบกับให้เข้าใจทุกคนด้วยเทอญ”

จากนั้นตั้งแต่ พ.ศ. 2442-2445 ปัตตานีอยู่ภายใต้การปกครองของสุลต่านเต็งกูอับลกอลดีร์ เกาะมะรุคติน ซึ่งเป็นโอรสของสุลต่านสุไลมาน ชะรีฟูคติน พระองค์ถือว่าเป็นสุลต่านองค์สุดท้ายของปัตตานี

ปี พ.ศ.2444 เป็นปีที่เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของสยามประเทศที่ปกครองปัตตานีในฐานะประเทศราช ปีนี้เป็นปีแห่งการปฏิรูปการเมืองของสยาม ในรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 5 พระองค์ได้ทรงยกเลิกระบบเดิมและได้ใช้ระบบมณฑลเทศาภิบาล กระทรวงมหาดไทยได้ออกกฎข้อบังคับที่เรียกว่า “กฎข้อบังคับการปกครองหัวเมืองต่างๆ” เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ.2444

พระยาวิชิตภักดีศรีรัตนาเขตประเทศราช (สุลต่านเต็งกูอับลกอลดีร์) ปฏิเสธไม่ยอมปฏิบัติตามข้อบังคับในการจะปกครองแบบเจ็ดหัวเมืองที่รัฐบาลเป็นผู้ตราขึ้น โดยจัดขบวนมิให้เจ้าพนักงานสรรพากรเข้ามาเก็บภาษีอากรในท้องที่เมืองปัตตานี และสุลต่านอับลกอลดีร์ได้เดินทางไปยังสิงคโปร์เพื่อขอร้องให้เซอร์แฟรงค์ สเวทเทนแฮม ข้าหลวงใหญ่อังกฤษประจำสิงคโปร์ช่วยเหลือ พร้อมทั้งเสนอให้ยึดเอาเมืองปัตตานีเป็นเมืองขึ้น

ใน พ.ศ.2444 นั้น ประจวบเหมาะแก่เวลาที่พวกอังกฤษที่เมืองสิงคโปร์ก็อยากรุกรานแดนไทยทางแหลมมลายู แต่รัฐบาลลอนดอนไม่อนุมัติ พวกอังกฤษในสิงคโปร์จึงคิดอุบายหาเหตุจูงรัฐบาลที่ลอนดอนต้องยอมทำตาม เช่น แต่งตั้งสายให้ไปยุยงพวกมลายู เจ้าเมืองมณฑลปัตตานีให้เอาใจออกห่างจากไทย พระยาตานี (สุลต่านอับลกอลดีร์) หลงเชื่อจึงทำการขัดแย้งขึ้น สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงมีพระดำรัสให้จัดและถอดพระยาตานี แล้วเอาตัวขึ้นไปคุมไว้ที่เมืองพิษณุโลก ปัญหาในมณฑลปัตตานีจึงสงบลง

ใน พ.ศ.2447 เต็งกูอับลกอลดีร์ได้รับพระรานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้กลับมาอยู่ที่เมืองปัตตานีได้ตามเดิม ด้วยให้คำมั่นสัญญาว่า “จะไม่เกี่ยวข้องกับเมืองใดเมืองหนึ่งเป็นอันขาด” (อนันต์ วัฒนานิก, 2531 : 100-101)

หลังจากนั้นสุลต่านอับดุลกอdirได้อพยพครอบครัว พร้อมทั้งเรือถอนพระตำหนัก บริเวณมัสยิดรายาจะบังติกอไปยังกลันตัน พระองค์ทรงสิ้นพระชนม์ที่กลันตันในปี พ.ศ.2476 พระศพถูกฝังไว้ที่สุสานลางา โกตาบารู กลันตัน ส่วนตำหนักที่สร้างไว้ที่โกตาบารู กลันตัน มีชื่อเรียกว่า “ตำหนักศรีอาการ”

การปฏิรูปการปกครองในระบบเทศาภิบาล ระหว่าง พ.ศ.2435 – 2458 ในรัชสมัยของสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เพื่อสร้างบูรณาภาพแห่งดินแดน และอาณาเขต และเอกภาพในการบริหารปกครองดินแดน ท้าวราชอาณาจักร อาศัยการโยกอำนาจการปกครองหัวเมืองชั้นนอก และหัวเมืองประเทศราช ท้าวราชอาณาจักรเข้าสู่ศูนย์กลางการปกครองประเทศ (Centralization) เป็นการเพิ่มอำนาจรัฐบาลกลางในการปกครองหัวเมืองท้าวราชอาณาจักร สร้างความเป็นหนึ่งในด้านกาบริหารและปกครองดินแดนส่วนต่างๆ ให้อยู่ในแบบแผนเดียวกัน เท่ากับเป็นการประกาศยกเลิกระบบเจ้าเมือง หรือระบบสุลต่านที่เคยสืบทอดมรดกการปกครองจากพระราชวงศ์ของบรรพชนในอดีต ทำให้เกิดกระแสต่อต้านรัฐสยามทั่วภูมิภาคเช่นทางภาคเหนือเกิด “ขบฏเงี้ยวเมืองแพร่” ทางอีสานได้เกิดขบถผู้มีบุญภาคอีสาน ส่วนภาคใต้ พระยาแขกเจ็ดหัวเมืองคบคิดก่อการกบฏ ร.ศ. 121 (พ.ศ.2445หรือ ค.ศ.1902)

ปี ค.ศ. 1902 หรือ พ.ศ.2445 ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ มีอายุ 46 ปี พอดี การยกเลิกระบบสุลต่านของรัฐปัตตานี ย่อมมีอิทธิพลต่อความรู้สึกทางจิตใจของ ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ เป็นอย่างมาก ทำให้ท่านมีความคิดที่จะให้ผู้มีอำนาจของอาณาจักรรอดโตนาน ได้ทำการสนับสนุนให้ปัตตานี กลันตัน ตรังกานู ได้รวมตัวกันปกครองตามแนวทางอิสลาม

Ahmad Fathy al-Fatani ได้กล่าวถึงนโยบายแบ่งแยกและปกครอง เป็น เจ็ดหัวเมือง โดยสยาม ที่มีต่อปัตตานี ในหนังสือ “Pengantar Sejarah Patani, 1994:67”

ภายหลักราชอาณาจักรปัตตานีคารุสสลามก่อการกบฏภายใต้การนำของตั้งกูลัมมีเดินใน พ.ศ.2332 ไม่สำเร็จ และต่อมาใน พ.ศ.2351 ปตานีภายใต้การนำของดาตูปังกาลัมก็ได้ออกการกบฏอีกครั้งแต่ก็ไม่สัมฤทธิ์ผลเช่นกัน จึงทำให้ฝ่ายสยามใช้นโยบายแบ่งแยกและปกครองนโยบาย โดยแบ่งปัตตานีออกเป็น 7 หัวเมืองแยก ในพ.ศ.2359 และได้แต่งตั้งเจ้าเมืองทั้งเจ็ด ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ระบบเชื้อพระวงศ์ที่สืบสายจากเชื้อสายกษัตริย์ของปัตตานีโบราณถูกทำลายจนหมดสิ้น

สุลต่านที่ได้รับการแต่งตั้งให้ครองเมืองทั้งเจ็ดหัวเมืองต่างรู้สึกประทับใจและซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณของสยามที่ทำให้ตนได้ขึ้นปกครองบ้านเมืองที่ตนเองมิได้เป็นรัชทายาท นับตั้งแต่ พ.ศ.2359 ราชาทังเจ็ดหัวเมืองเปรียบเสมือน “รายาปาดง” ซึ่งหมายถึง “เจ้าเมืองหุ่นเชิด” การบริหารและการปกครองถูกกำหนดขึ้นนำโดยข้าหลวงใหญ่แห่งเมืองสงขลา (Ahmad Fathy, 1994 : 67)

นอกจากนั้นช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 นอกจากปัตตานีที่ถูกสยามเข้าครอบครอง ก็ยังมีสี่หัวเมืองมลายู คือ เคดาห์ เปอร์ลิส กลันตันและตรังกานู ที่ตกอยู่ภายใต้การครอบครองของ สยามด้วย หัวเมืองแขกทั้งเจ็ดและสี่หัวเมืองมลายูต้องส่งเครื่องราชบรรณาการให้สยาม ซึ่งก็คือ ดอกไม้เงินดอกไม้ทองต่างๆ สามปี บรรดาประเทศราชเหล่านี้มีอิสระในการเก็บภาษีในเมืองของตน มีสิทธิใช้เงินตราของตนเอง ยกตัวอย่างเช่น เมืองปัตตานีใช้เงินตราที่เรียกว่า “ปีตีสอนิเบอลันญาติ คาลัม นัฆริ พะฎอนิย์ ฮ.ศ.1305” (เหรียญนี้สำหรับใช้จ่ายในประเทศปัตตานี พ.ศ.2428)

ต่อมา พ.ศ. 2437-2438 ในสมัยการปกครองของเต็งกูสุไลมาน ชะรีฟูคติน ปกครองเมือง ปัตตานี สยามเริ่มมีการแทรกแซงการบริหารการปกครองของปัตตานีแต่ทุกอย่างก็ต้องหยุดชะงักไว้ชั่วคราว จนกระทั่ง พ.ศ. 2444 ทางสยามได้เริ่มนโยบายปฏิรูปการปกครองเป็นระบบเทศาภิบาล นโยบายนี้ทำให้ระบบเจ้าเมืองหรือสุลต่านถูกยกเลิกโดยปริยาย เจ้าเมืองทั้งเจ็ดหัวเมือง ไม่ต้องส่งเครื่องราชบรรณาการ แต่การเก็บภาษีในเมืองต่างๆ ยังต้องส่งไปยังกรุงเทพฯ (Ahmad Fathy, 1994 : 69)

พระยาแขกเจ็ดหัวเมืองของประเทศราช ซึ่งได้แก่ พระยาแขกที่เป็นเจ้าเมือง ปัตตานี ยะหริ่ง สาขบุรี ระแงะ รามัน ยะลา และหนองจิก ได้แสดงท่าทีว่าร่วมกันคบคิดก่อการกบฏ อยู่บ้างเหมือนกัน แต่รัฐบาลสามารถระงับเหตุการณ์ไว้ได้ก่อน เหตุการณ์นี้เป็นการแสดงออกซึ่ง การคัดค้านต่อการปฏิรูปการปกครองในภูมิภาคนั้น โดยตรง อังโน เตช นุนนาค (2514 : 16)

เหตุการณ์เริ่มขึ้นเมื่อรัฐบาลออกข้อบังคับสำหรับปกครองบริเวณเจ็ดหัวเมือง เมื่อวันที่ 22 ธันวาคม พ.ศ.2444 กฎข้อบังคับนี้ระบุไว้ว่า นับตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไปรัฐบาลจะแต่งตั้ง ปลัดเมือง ยกกระบัตรเมือง และผู้ช่วยราชการเมืองไปช่วยพระยาเมืองทั้งหลายปกครองบ้านเมือง ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ.116 จะส่งพนักงานสรรพากรไปเก็บภาษีอากรตามระเบียบของกระทรวงการคลัง และผู้พิพากษาไปตัดสินคดีตามพระธรรมนูญศาลหัวเมืองร.ศ.114 และจะแต่งตั้งข้าหลวงใหญ่ประจำบริเวณให้ไป “ตรวจตราแนะนำราชการทั้งปวงต่างพระเนตร พระกรรณ ในราชการทุกเมืองหรือราชการที่เกี่ยวข้องกับต่างประเทศให้เป็นไปโดยเรียบร้อยตามพระราชประสงค์” ส่วนพระยาเมืองนั้นรัฐบาลจะจ่ายเบี้ยหวัดให้พอเลี้ยงชีพและในส่วนศาสนา รัฐบาลจะเคารพขนบธรรมเนียมประเพณีว่าด้วยการแต่งงานและการสืบตระกูล โดยจะรักษาไว้ซึ่งอำนาจของผู้นำศาสนาในท้องถิ่นหรือ โต๊ะกาลีในคดีที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น (เตช นุนนาค, 2514 : 16)

รัฐบาลพยายามจะปฏิบัติการตามกฎข้อบังคับสำหรับปกครองบริเวณเจ็ดหัวเมืองนี้ทันทีที่ได้ประกาศใช้ในราชกิจจานุเบกษา โดยกระทรวงมหาดไทยซึ่งเป็นเจ้าของเรื่องได้แต่งตั้ง พระยาศักดิ์เสนีย์ (หนา นุนนาค) ข้าหลวงเมืองลำปางให้เป็นข้าหลวงใหญ่ประจำบริเวณเจ็ดหัวเมือง เชิญตราสาสน์เรื่องกฎข้อบังคับ ไปแจ้งให้พระยาแขกรับไปปฏิบัติ แต่พระยาศักดิ์เสนีย์ได้เผชิญกับ

การคัดค้านโดยตรงนับแต่แรกเริ่มที่เดินทางไปถึงเมืองตานีเมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ.2444 เพราะเมื่ออ่านตราสาสน์ให้พระยาตานี (พระยาวิชิตภักดี อับดุลกอดิร) ฟัง พระยาตานีก็แสดงตนว่าไม่เห็นชอบกับกฎข้อบังคับและต่อมาไม่ยอมให้พนักงานสรรพากรเข้าปฏิบัติการในเมืองปัตตานี พระยาศักดิ์เสนีจึงปล่อยเมืองปัตตานีไว้ก่อน แล้วเดินทางต่อไปเพื่อพยายามปฏิบัติการตามกฎข้อบังคับที่เมืองระแงะในเดือนมกราคม พ.ศ.2445 ก็ประสบปัญหาอีก เมื่อพระยาระแงะพยายามหาทางหลบหลีกไม่ยอมฟังตราสาสน์ที่พระยาศักดิ์เสนีฯเชิญไป ในเมืองต่อไปที่พระยาศักดิ์เสนีฯเดินทางไปถึงเมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2445 คือเมืองสายบุรี พระยาสายบุรีได้ฟังตราแจ้งความเรื่องกฎข้อบังคับแล้วก็ตั้งเงื่อนไขว่าจะไม่รับคนไทยเป็นปลัดยกกระบัตรหรือนายอำเภอ โดยอ้างว่ากฎข้อบังคับมิได้ระบุว่าเจ้าหน้าที่เหล่านี้จำเป็นต้องเป็นคนไทย พุทธิการณ์เหล่านี้ของพระยาแขกผู้เป็นเจ้าของที่อาวุโสของรัฐบาลในภูมิภาคนั้นแสดงความรู้สึกออกมาว่า พระยาแขกทั้งหลายคงได้คบคิดต่อต้านรัฐบาลไทยไว้ก่อนเป็นแน่ (เดช บุญนาค, 2514 : 16)

ต่อมาอีกไม่นาน รัฐบาลได้ใช้มาตรการที่เข้มแข็งเฉียบขาดเพื่อระงับมิให้เหตุการณ์นี้ลุกลามขึ้นเป็นการก่อกบฏได้ โดยทันทีกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้รับโทรเลขรายงานเหตุการณ์ที่เมืองระแงะและสายบุรี ทรงมีโทรเลขสนับสนุนให้พระยาศักดิ์เสนีฯเริ่มต้นปฏิบัติการตามกฎข้อบังคับสำหรับบริเวณเจ็ดหัวเมืองในเมืองระแงะได้ โดยไม่ต้องห่วงใยพระยาระแงะนัก เพราะพระยาเมืองเป็นคนไม่มีกำลังและความสามารถถึงอย่างไรก็พอจะจัดการหักหาญให้สำเร็จตลอดไปได้ และทรงมีโทรเลขอีกฉบับหนึ่งชี้แจงว่า พระยาศักดิ์เสนีฯเป็นผู้แทนของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฉะนั้นจึงมีอำนาจแต่งตั้งเจ้าหน้าที่สำหรับเมืองสายบุรีได้สุดแล้วแต่ความเหมาะสม เมื่อพระยาศักดิ์เสนีฯได้รับโทรเลขสองฉบับนี้แล้ว จึงตัดสินใจแต่งตั้งขุนนางแขกผู้หนึ่งเป็นผู้รักษาการแทนพระยาเมืองระแงะ และเริ่มบรรจุข้าราชการเข้าปฏิบัติการตามกฎข้อบังคับในเมืองระแงะด้วย ในระยะต่อมาพระยาศักดิ์เสนีฯได้บรรจุข้าราชการเข้าปฏิบัติการในเมืองสายบุรี โดยไม่ได้รับการตกลงเสียก่อนจากพระยาเมืองสายบุรี ในขณะที่เดียวกันกรมหลวงดำรงราชานุภาพมิได้ทรงประมาท แต่ทรงส่งพระยาศรีสิงหเทพ (แสง วิรยศิริ ต่อมาได้เป็นพระยามหาอำมาตยาธิบดี) ข้าราชการชั้นอาวุโสของกระทรวงมหาดไทยที่กรุงเทพฯ ลงไปช่วยพระยาศักดิ์เสนีฯอีกคนหนึ่ง พระยาศรีสิงหเทพเดินทางโดยเรือรบหลวงพร้อมด้วยกองกำลังตำรวจภูธรจำนวนหนึ่ง ถึงเมืองปัตตานีเมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2445 และในวันเดียวกันนั่นเอง ได้ยกพลลู่โจมเข้าจับตัวพระยาตานี โดยจับได้ที่บริเวณตึกอำนวยการหลังเก่าของโรงพยาบาลเมืองปัตตานีริมคลองทางไปจ้อริงนิบง (ปัจจุบันคือถนนโรงเหล้า) และทางกรุงเทพฯ ได้แต่งตั้งขุนนางแขกผู้หนึ่งขึ้นเป็นผู้รั้งเมืองแทนชื่อพระพิทักษ์ธรรมสุนทร (เต็งกูอับดุลกอดิร) ซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องกับสุตตันอับดุลกอดิร โดยพระพิทักษ์ธรรมสุนทรมีที่พำนักอยู่ที่พระราชวัง

อาเนาะซุงา (ปัจจุบันคือโรงเรียนจ้อยฮั่ว) (อนันต์ วัฒนานิก, 2536) จากนั้นพระยาตานีถูกส่งตัวไปยังเมืองสงขลา เมื่อพระยาตานีถูกกักตัวไว้ที่สงขลาเรียบร้อยแล้ว พระยาสุโขมณัฏวินิตได้เดินทางไปช่วยพระยาศักดิ์เสนีย์แทนพระยาศรีสิงหเทพ และเมื่อทั้งสองได้จัดราชการที่เมืองตานีแล้ว ก็เดินทางต่อไปยังเมืองระแงะเพื่อช่วยกันกล่าวให้พระยาระแงะทำหนังสือสมัครเข้ามาศึกษาราชการในสงขลา ซึ่งพระยาระแงะก็จำเป็นต้องปฏิบัติตาม (เดช บุญนาค, 2514 : 16-17)

การปฏิบัติกรอย่างเข้มแข็งของเจ้าหน้าที่ในบริเวณเจ็ดหัวเมืองครั้งนี้ มีผลสืบเนื่องระยะสั้นสำหรับรัฐบาลสยาม เพราะพระยาแขกแต่ละคนเริ่มเกรงขามผู้แทนรัฐบาลสยามในท้องถิ่น และต่างคนต่างเริ่มปฏิบัติตามกฎข้อบังคับสำหรับเจ็ดหัวเมือง ในเมืองปัตตานีพระยาสุโขมณัฏวินิตและพระยาศักดิ์เสนีย์เริ่มควบคุมให้พนักงานสรรพากรเข้าจัดการเก็บภาษีอากรได้ หลังจากที่พระยาตานีถูกส่งตัวไปยังเมืองสงขลาแล้ว เริ่มโยกย้ายกรมการเมืองเก่าๆ ออกไปจากเมือง และแต่งตั้งนายอำเภอเมืองขึ้นใหม่ หลังจากนั้นพระยาสุโขมณัฏวินิตและพระยาศักดิ์เสนีย์ได้เดินทางไปจัดราชการให้เข้าระเบียบแบบแผนในเมืองยะหริ่ง ยะลา รามัน และระแงะตามลำดับ ฝ่ายพระยาแขกเองก็พยายามแสดงให้เห็นว่าตนพร้อมที่จะร่วมมือกับรัฐบาลสยาม ดังเช่นพระยายะหริ่งและพระยายะลาได้ส่งบุตรชายไปให้พระยาสุโขมณัฏวินิตฝึกงาน เป็นต้น ด้วยเหตุต่างๆ เหล่านี้เหตุการณ์พระยาแขกเจ็ดหัวเมืองคบคิดก่อการกบฏ จึงดูเหมือนว่าจะยุติลงระหว่างกลางเดือนมีนาคมและกลางเดือนเมษายน พ.ศ.2445 นั้นเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภายหลังก่อรัฐประหารสยามมิได้คิดแก้อะกักตัวพระยาตานีไว้ที่สงขลาเท่านั้น แต่ได้ประกาศถอดยศพระยาตานีและส่งไปอยู่ที่เมืองพิษณุโลกเสียด้วย ต่อมาไม่ช้ารัฐบาลก็ได้โอกาสแสดงประสิทธิภาพและความเข้มแข็งให้พระยาแขกคู่อีกครั้งเมื่อเจ้าหน้าที่สามารถจับหลวงรายากดี บุตรชายคนเดียวของพระยารามันขึ้นศาลได้ในข้อหาเป็นผู้ต้องหาในคดีฆาตกรรม ครั้นหลวงรายากดีสารภาพความผิด ศาลได้ตัดสินให้ลงโทษจำคุก 20 ปี และให้ส่งตัวขึ้นมายังในเรือนจำที่กรุงเทพฯ เกี่ยวกับหลวงรายากดีนี้ พระยาสุโขมณัฏวินิตได้แสดงความเห็นไว้ว่า “มีราษฎรยำเกรงมากกว่าอับดุลกอดิรวิซิดักดี เพราะเป็นคนใจนักเลงกว้างขวาง ใช้สอยเงินทองฟุ่มเฟือย ให้ป็นอยู่เสมอ ถ้าหากว่าจะเที่ยวเกะกะก่อการวุ่นวายอยู่ตามชายแดนแล้ว จะเป็นทีลำบากแก่เจ้าพนักงานเป็นอันมาก เพราะฉะนั้นการที่เอาตัวมาเสียได้เช่นนี้ เป็นพระเดชพระบารมี ไม่ใช่อื่นใด นับว่าหมดสิ้นหนามแผ่นดินไปได้อีกคนหนึ่ง” (เดช บุญนาค, 2514 : 17-18)

ในปี พ.ศ.2439 เมื่อรัฐบาลส่งพระวิจิตรวรสาส์น (ปิ่น สุขุม ต่อมาเป็นพระยาสุโขมณัฏวินิต) เป็นข้าหลวงไปตรวจราชการในภูมิภาคนั้น พระวิจิตรวรสาส์นก็ได้ทำรายงานเข้ามาว่า จำเป็นที่จะต้องปรับปรุงราชการในเมืองปัตตานี เพราะอังกฤษแสดงท่าทีสนใจที่จะยึดเป็นเมืองขึ้น กรมหลวงดำรงราชานุภาพทรงเห็นว่าเหตุผลที่จำเป็นจะต้องลงมือจัดการหัวเมืองแขกทั้งเจ็ดนี้ เพราะเหตุผล 5 ประการ คือ

1. ตามเหตุการณ์เกี่ยวกับต่างประเทศที่ได้มีมาต่อพระราชอาณาเขตในตอนนี้ ทำให้จำเป็นต้องรีบรัดจัดการแก้ไขการเสื่อมเสียทั้งปวง ซึ่งมีอยู่ในวิธีการปกครองของเรา ทะนุบำรุงราชการบ้านเมืองให้ปรากฏแก่ตาโลกทั้งหลายว่า เมืองไทยตั้งหน้าเดินไปสู่ทางเจริญด้วยลำพังตน โดยเติมกำลัง ควรที่จะทะนุบำรุงบ้านเมืองนี้ ยิ่งจัดให้แพร่หลายออกไปได้เท่าใด ก็เชื่อว่าพระราชอาณาเขตมั่นคงออกไปโดยลำดับ ตามท้องที่ที่ได้จัดการออกไปนั้น
2. หัวเมืองแหลมมลายูเฉพาะหัวเมืองแขกทั้งปวงนี้ อยู่ในที่ล่อแหลม นับเป็นส่วนหนึ่งซึ่งเป็นของอ่อนในพระราชอาณาเขต อันอาจจะบอบสลายได้ง่ายกว่าหัวเมืองไทยซึ่งอยู่ภายในเข้ามา
3. เวลาที่พวกอังกฤษคิดจะทำการค้าขายตั้งหลักฐานต่อเข้ามาถึงหัวเมืองแขกในพระราชอาณาเขต การที่เราจะปิดห้ามเสียไม่ได้ด้วย เป็นการฝืนนิยามของโลก มีทางแก้อยู่อย่างเดียวที่จะต้องชิงจัด ชิงเปิดการค้าขายในบ้านเมืองอย่าให้เหมือนช่อนชุมทรัพย์ฝั่งท่งไว้เสียเปล่าๆ ถ้าเราจัดคนในพื้นที่บ้านเมืองให้ทำมาค้าขายเต็มภูมิสำเนาได้เท่าใด ก็เป็นเครื่องป้องกันชาวต่างประเทศออกไปได้เท่านั้น เพราะเหตุว่าเมื่อการทำมาค้าขายมีบริบูรณ์แล้ว การที่คนต่างประเทศจะเข้ามาแย่งชิงประมูลทำก็ยากขึ้น โดยจะเข้ามาทำได้บ้างเมื่อกำลังในพื้นที่บ้านเมืองเป็นใหญ่กว่า และมีการปกครองที่ดีอยู่แล้ว ทางที่จะเกิดเหตุการณ์เสื่อมเสียก็มีน้อย
4. ความเกรงกลัวว่าหากกำลังในพื้นที่บ้านเมืองไม่เป็นใหญ่แล้ว พ่อค้ายาทุนต่างชาติจะเข้ามาขูดรีดรัฐบาลและพลเมือง หรือมาให้พระยาแขกกู้เงินก่อความเป็นหนี้เป็นสิน เปิดโอกาสให้ต่างชาติเข้ามาแทรกแซงในกรุงสยามได้อีกทางหนึ่ง
5. เกรงกลัวว่าพระยาแขกจะเล่นการเมืองโดยวิ่งเข้าหาฝรั่ง (เดช บุญนาค, 2514 : 19-20)

กรมหลวงดำรงราชานุภาพทรงเห็นว่า รัฐบาลควรจะมีโครงการตั้งภาษีขึ้นใหม่ สำหรับบริเวณแขกเจ็ดหัวเมือง เช่น ภาษีฝิ่นซึ่งรัฐบาลจะเปิดให้เจ้าภาษีประมูลอย่างเปิดเผย และควรจะสนับสนุนการเปิดบริเวณแขกเจ็ดหัวเมืองแก่การค้าหาทรัพยากรธรณี โดยตั้งด่านภาษีสินค้าขาเข้าและขาออกขึ้นเป็นหลักแหล่งและยุบด่านเก็บภาษีการค้าภายในบริเวณซึ่งรบกวนการเคลื่อนไหวสินค้าอย่างเสรีเสียให้หมดสิ้น โครงการของพระองค์ดังกล่าวนี้มิได้รับการนำไปปฏิบัติ จนกระทั่งอีกสองปีต่อมา เมื่อพระยาสุโขมนัชนียินดีเดินทางไปจัดการเปิดประมูลภาษีฝิ่นสำหรับ

บริเวณแจกเจ็ดหัวเมือง ประมุขภายในเก้าบางชนิดเสียใหม่ในเมืองปัตตานีและเมืองสายบุรีและในขณะเดียวกันพยายามเปลี่ยนแปลงระบบการศาลของเมืองตานีอีกด้วย (เดช บุญนาค, 2514 : 22)

6.3 ความสัมพันธ์ระหว่างชัยกวันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์กับสุต่านฮามิดข่านที่ 2

อาณาจักรออตโตมาน (ราชวงศ์อูษมานียะฮ์) หรือที่เรียกกันในภาษาอังกฤษว่า The Ottoman Empire เกิดขึ้นปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 คำว่า “อูษมานียะฮ์” มาจากชื่อของต้นตระกูลเป็นชื่อของสุต่านองค์แรกของราชวงศ์ ผู้สถาปนา ราชอาณาจักรออตโตมานคือสุต่านอูษมาน บุตรแอร์ตมรูล (ผศ.ดลมนรรัตน์ บากาและคณะ 2542:2)

ประวัติสังเขปสุต่านอับดุลฮามิดที่ 2 แห่งอาณาจักรออตโตมาน (Sultan Abdulhamid 2) (ดลมนรรัตน์ บากา มุหัมมัดรอฟลี แวะหะมะ, 2542 : 64-67)

สุต่านอับดุลฮามิดที่ 2 ขึ้นครองราชย์ได้ไม่นาน พระองค์ทรงทราบเหตุการณ์ต่างๆ อย่างแท้จริง พระองค์เป็นสุต่านร่วมสมัยกับพระนางวิกตอเรียแห่งอังกฤษ ชาห์นาซีรุคดินแห่งเปอร์เซีย บิสมาร์กแห่งเยอรมัน และจักรพรรดิวิลเลียมที่ 2 รัฐบาลยุโรปนั้นกำลังอยู่ในยุคฟื้นฟู สุต่านได้เห็นถึงกำลังใจของคนรุ่นใหม่ในการเปลี่ยนแปลงกฎหมายใหม่ อย่างไรก็ตามสุต่านเองก็ไม่อยากให้มีการเรียกร้องนี้ สุต่านให้สัญญากับ มัดฮัด ปาชาว่ารัฐบาลจะกำหนดให้มีกฎหมายรัฐธรรมนูญของประเทศ แต่สุต่านกลับไปหาอุละมาอ์ที่สนับสนุนเขา มิให้มีการร่างกฎหมายดังกล่าวขึ้น แผนการดังกล่าวเมื่อได้กล่าวได้บอกกับมัดฮัด ปาชา และมัดฮัด ปาชาเพียงแต่พยักหน้าตอบรับด้วยดี แต่ในความเป็นจริงแล้วมัดฮัดปาชาต้องการมีอำนาจเสียเองด้วยซ้ำ

รูซดี ปาชาเป็นแกรนด์วิเซียร์ที่แก่ชรามากแล้ว สุต่านอับดุลฮามิดที่ 2 จึงแต่งตั้งให้มัดฮัด ปาชาดำรงตำแหน่งแกรนด์วิเซียร์แทน แต่แผนการของมัดฮัด ปาชาก็ยังมีอาจลุล่วงได้ หากมิได้ให้ผลประโยชน์แก่สุต่าน แต่สุต่านรู้ทัน มัดฮัด ปาชาถูกย้ายราชการในอิสตันบูลไปยังยุโรปเป็นครั้งที่สอง ไปยังภูอ็อฟ (Tha'if) เขาเสียชีวิตถูกมือสังหารจากสุต่านที่ภูอ็อฟ

ในยุคของสุต่านอับดุลฮามิดที่ 2 นี้ เกิดกบฏในแหลมบอลข่านอยู่เป็นระยะๆ สุต่านส่งกองทัพไปยังเซอร์เบีย มอนเตเนโกร บอสเนีย และเซอร์เซโกวีนา ปราบปรามกบฏที่นั่นและการปราบปรามประสบผลสำเร็จ อย่างไรก็ตามกษัตริย์ มีลานแห่งเซอร์เบียรู้สึกเกรงกลัวกับชัยชนะของออตโตมาน จึงขอร้องจากรัฐบาลยุโรปร่วมมือกันให้ความคุ้มครองเขา รัฐบาลยุโรปทราบดีว่าหากพวกเขาไม่ให้การช่วยเหลือคงจะไม่สำเร็จเป็นแน่จึงเรียกร้องให้ออตโตมานเจรจาข้อตกลง

ในปี ค.ศ.1877 รัสเซียประกาศสงครามกับออตโตมานอีกครั้งภายหลังจากที่ได้ทำข้อตกลงบางประการอย่างเงิบๆ กับโรมานีเย ทหารรัสเซียล่วงเข้าไปในเขตชายแดนของออตโตมานในข้อสัญญาฉบับโรมานีเยนั้น ในสงครามครั้งนี้โรมานีเยเป็นพันธมิตรกับรัสเซียและทรัพย์สินสมบัติทั้งหมด รวมทั้งผู้นำทหารมาเนียอยู่ภายใต้การควบคุมของผู้นำรัสเซียเพื่อทั้ง 2 ประเทศจะได้รับเคียงข้างกับออตโตมาน รัฐบาลออตโตมานโกรธแค้นกับการตัดสินใจของรัฐบาลโรมานีเยอย่างมาก เพราะโรมานีเยยังคงอยู่ภายใต้การปกครองของออตโตมาน และรัฐบาลยุโรปน่าจะห้ามปรามท่าทีของโรมานีเย เพราะเมื่อครั้งที่โรมานีเยเป็นเอกราช รัฐบาลยุโรปเองก็ให้การยอมรับโรมานีเย แต่รัฐบาลยุโรปกลับเมินเฉย ดังนั้นในวันที่ 14 มีนาคม ค.ศ.1877 โรมานีเยประกาศเป็นเอกราชจากรัฐบาลออตโตมาน

วันที่ 4 เมษายน ค.ศ. 1878 รัฐบาลออตโตมานและอังกฤษบรรลุข้อตกลงฉบับหนึ่งในข้อตกลงอนุญาตให้อังกฤษตั้งฐานทัพในหมู่เกาะไซปรัส ด้วยเหตุผลเป็นกำลังสนับสนุนทหารของรัฐบาลออตโตมาน ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจนกระทั่งปัจจุบัน ทหารอังกฤษยังคงตั้งฐานทัพอยู่ในเกาะไซปรัส และเป็นศูนย์กลางทางทหารปกป้องประเทศมุสลิมที่เพิ่งเกิดใหม่ในแถบนี้ (ตะวันออกกลาง) อย่างไรก็ตามชาวไซปรัสเองอยู่ภายใต้การนำของสังฆราช มาการิโอสพยายามเรียกร้องมอบเกาะนี้ให้อยู่ภายใต้อาณัติของกรีซอย่างเดิม ในเกาะไซปรัสนี้ ยังคงมีชนกลุ่มน้อยเชื้อสายตุรกีกระจัดกระจายอยู่

หลังจากเกิดสงครามครั้งประวัติศาสตร์ระหว่างรัสเซียกับออตโตมานในวันที่ 13 เมษายน ค.ศ.1878 บิสมาร์คได้ให้มีการประชุมใหญ่ที่การประชุมใหญ่ที่กรุงเบอร์ลิน ยุติข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นการประชุมในกรุงเบอร์ลินได้เกิดขึ้นจนได้ข้อตกลงว่าบัลแกเรียแบ่งเป็น 2 ภาค ทางภาคเหนือซึ่งเป็นดินแดนของบัลแกเรียเอง และทางภาคใต้เรียกว่า “รูเมเลีย (Rumeli)” อยู่ภายใต้การปกครองของโรมานีเย บ็อบโรสกา (Bobroska) อยู่ภายใต้รัฐบาลโรมานีเยเช่นกัน ส่วนรัสเซียปกครองเบอซาราเบีย (Besarabia) นีเยา (Niaya) อยู่ภายใต้การปกครองของเซอร์เบียเมืองการุส (Karus) อาร์ดาฮัน (Ardahan) และบาตุน (Batun) อยู่ภายใต้การปกครองของรัสเซีย ส่วนบาญาซิคและวาดีซุกรัด (Wadi Syugrad) ยังคงอยู่ภายใต้การปกครองของออตโตมาน นอกจากนี้ในข้อตกลงยังให้สิทธิการปกครองแก่เปอร์เซียด้วย โดยการยกกาตุร์ให้เปอร์เซีย มอบซีซาให้แก่ออสเตรียยังรวมทั้งบอสเนีย-เฮอร์เซโกวีนา

ผลการประชุมกรุงเบอร์ลินถือเป็นการ “แบ่งเค้ก” อาณาจักรเกือบครึ่งหนึ่งของแผ่นดินตุรกี และส่วนหนึ่งในเอเชีย นอกจากนี้กษัตริย์ซึ่งเคยจ่ายค่าช่วยเหลือต่างได้ปลอดจากการปกครองของอาณาจักรออตโตมาน

หลังเสร็จสิ้นการประชุมใหญ่ซึ่งนำความสูญเสียมหาศาลแก่ออตโตมาน ในฮาราน (Haran) เกิดกบฏในอาร์เมเนีย (Armenia) และจอร์เจีย จากการยุบของรัสเซีย ทหารของออตโตมาน ถูกส่งไปปราบปราม ทหารออตโตมานขาดความเข้มแข็งอีกต่อไป รัฐบาลออตโตมานในช่วงนี้ได้ชื่อว่าเป็น “คนป่วยแห่งยุโรป” (Sick Man of Europe)

การสูญเสีย ยิ่งทำให้กองทัพทหารหนุ่มไม่พอใจต่อสุลต่านอับดุลฮามิดที่ 2 และระบบของรัฐบาล แนวคิดในการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลเป็นแบบรัฐสภาของมัทฮัด ปาชา ฝังลึกในจิตใจทหารหนุ่ม ภายหลังจากได้เกิดกลุ่มอย่างลับๆ เรียกว่า “ตุรกีหนุ่ม” (Young Turk) กระทั่งสามารถตั้งเป็นพรรคการเมืองอย่างเปิดเผยเรียกว่า “อิตติฮัดวัตตารอกกี” (Ittihad wat Taraggi) ชนวนการก่อกบฏเกิดขึ้นครั้งแรกที่รูเมลี (Rumeli) เพื่อเรียกร้องให้มีการร่างกฎหมายรัฐธรรมนูญ ซึ่งสุลต่านอับดุลฮามิดที่ 2 เคยให้สัญญาไว้แต่กลับยกเลิก (1908)

ความโกรธแค้นของประชาชนนับวันยิ่งทวีคูณไม่อาจต้านทานได้อีก กองทัพจากดาวิซี (Davisi) แอดเดเรีย และโซโลมินิ ภายใต้การนำของพลเอกมะฮุมุด เซากัต ปาชา (Mahmud Syaukat Pasha) ซึ่งเดิมเป็นชาวแบกแดดเข้าไปในกรุงอิสตันบูลแย่งอำนาจจากสุลต่าน สามารถยึดครองสถานที่สำคัญๆ เพียง 1 สัปดาห์ หลังจากทุกอย่างเตรียมพร้อมทหารปฏิวัติได้ส่ง Ultimatum เข้าพบสุลต่านออกจากพระราชวังและสละราชบัลลังก์ หลังจากได้ให้คำพิพากษาตามธรรมเนียมปฏิบัติให้ปลดสุลต่านที่นำความสูญเสียแก่ประเทศชาติ สุลต่านไม่มีทางเลือกอีกต่อไป ออกจากพระราชวังคัลมา บักซ์ (Dalma Bagsh) ไปยังเกาะกานารี (Kanari) หลังจากนั้นไม่กี่เดือนก็สิ้นพระชนม์ ในปี ค.ศ. 1909

เพื่อเป็นการสืบทอดตำแหน่งสุลต่านที่ได้ปลดไปได้แต่งตั้งมกุฎราชกุมารซ็อยหมัมมัตราซัค ซึ่งมีอายุรุ่นราวคราวเดียวกับสุลต่านอับดุลฮามิดที่ 2 ขึ้นเป็นสุลต่านทรงนามว่า “สุลต่านเมห์เมด ที่ 5”

รัฐบาลออตโตมานต้องสูญเสียสิทธิ์หลายอย่างในยุคของสุลต่านอับดุลฮามิดที่ 2 แต่สุลต่านมิใช่เป็นผู้ทำลายหรือผู้ขายชาติ สุลต่านพยายามต่อต้านศัตรูของพระองค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐบาลยุโรป ด้วยจิตใจอันเด็ดเดี่ยวในฐานะมุสลิมคนหนึ่ง สุลต่านเกิดผิดพลาดอย่างร้ายแรงเมื่อท่านไม่ได้สนใจกับอุดมการณ์ใหม่ซึ่งได้เริ่มซึมลึกในจิตใจของบรรดาทหารหนุ่ม นั่นคือการเรียกร้องสู่ความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งจะกำหนดอำนาจอันจำกัดของสุลต่าน และมอบอำนาจการประมุขหรือแก่ผู้แทนราษฎร สุลต่านไม่ได้ให้ความสนใจใดๆ ยังคงยึดแนวทางการปกครองแบบเก่า อำนาจทุกอย่างมาจากสุลต่าน ส่วนบรรดา ทหารหนุ่มที่ต้องการเปลี่ยนระบบการปกครองถือเป็นศัตรูของพระองค์ ผู้ริเริ่มอุดมการณ์นี้ คือ มัทฮัด ปาชา ซึ่งต่อสู้เพื่ออุดมการณ์ของเขาเข้าไป

ยังฎออีฟ จนถูกฆ่าตาย ระบบสายลับ ซึ่งได้นำมาใช้ภายในประเทศทำให้ประชาชนต่างเกิดความไม่
เชื่อใจซึ่งกันและกัน

สุลต่านอับดุลฮามิดที่ 2 เคยสั่งการให้อูละมาอูได้ออกคำชี้ขาดพิตวาวารัฐบาลนั้น
เป็นสิ่งหะรอม (ไม่อนุมัติ) เพราะเป็นการทำลายสิทธิ “ผู้มีอำนาจ” (Ulil Amri)

ประชาชนนับวันยิ่งเสื่อมคลายความเคารพต่อสุลต่านจนกระทั่งผู้นำทหารกลุ่มก่อ
การกบฏเรียกร้องจนสุลต่านจำต้องสละราชบัลลังก์

ในช่วงที่สุลต่านอับดุลฮามิดที่ 2 มีอำนาจอยู่ ญาติพี่น้องใกล้ชิดภายในครอบครัว
หากมีผู้ที่ฉลาดหลักแหลม สุลต่านถือว่าเป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อพระองค์ ในกฎเบาะห์วันศุกร์ต้องม
ีการตรวจสอบก่อนกระทั่งคำว่า “Antal Murad ” ได้ห้ามมิให้อ่านในกฎเบาะห์ เพราะมีคำว่า
“มูรีอด” ซึ่งเป็นชื่อของสุลต่านองค์ก่อน ซึ่งตนให้ร้ายว่าเป็นคนบ้าและได้ขังไว้ในคุกภายใน
พระราชวัง จากสาเหตุดังกล่าวสุลต่านเมห์เมดราชคองก็เกิดความรู้สึกลัวเพราะอาจถูกฆ่าตายหรือ
ถูกใส่ร้ายว่าเป็นคนบ้า

สุลต่านอับดุลฮามิดที่ 2 เองก็ต้องการให้อิสลามนั้นแข็งแกร่งเช่นเดิม และได้ลุก
ขึ้นต่อสู้กับพวกตะวันตก นี่เป็นสาเหตุหนึ่งที่ไซยิดญาลาลุดดีน อัล-อัฟฆอนนีได้เรียกร้องให้สุลต่าน
ออกจากกรุงอิสตันบูล และเป็นผู้นำมุสลิมเข้ามาอยู่ในแนวร่วม “Pan Islamism” ตามแนวคิดของ
ท่าน แต่ด้วยสาเหตุที่ญามาลุดดีนอัล-อัฟฆอนนีเป็นนักวิชาการ นักคิดที่กว้างขวาง ญามาลุดดีนอัล-
อัฟฆอนนีถูกสุลต่านจับขังในคุกซึ่งได้เตรียมไว้เป็นการเฉพาะสำหรับเขา

บทความ ความตกต่ำของรัฐบาลอูษมานียะฮ์ (ออตโตมาน) ในมุมมอง จาก
ข้อเขียนของซัยคุวันอะหมัด อัล-พะฆอนนี อ้างถึงใน Abdullah Zaidi bin Hasan 1425,1 ระบุว่า

“ซัยคุวันอะหมัด อัล-พะฆอนนี ในผลงานเขียน ‘Hadikat al-Azhar War-Rayahin’
ท่านได้เขียนประวัติสังเขปของบรรดาสุลต่านอูษมานียะฮ์ทุกพระองค์ ท่านได้สอดแทรกคำวิพากษ์
และข้อคิดเห็นเข้าไปในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทุกๆ การปกครองของสุลต่าน อูษมานียะฮ์สำหรับ
บทความนี้ขอเน้นเฉพาะยุคสมัยของสุลต่านซาเล็มที่ 3 จนถึงสุลต่านอับดุลฮามิดที่ 2 ซึ่งยุคนี้ถือได้
ว่าเป็นยุคสุดท้ายของราชวงศ์อูษมานียะฮ์ ที่นำไปสู่จุดอวสานอิทธิพลและอำนาจของอาณาจักรออต
โตมานที่มีมายาวนานหลายศตวรรษ จุดจบของระบบสุลต่านอูษมานียะฮ์เกิดขึ้นใน ค.ศ.1924 เมื่อ
มุสตาฟา กามาล อาตาเติร์ก (บิดา ตุรกีใหม่) ได้ทำการปฏิวัติสำเร็จ

ส่วน Hj.Wan Mohd. Shaghir Abdullah อ้างใน 2000:96 “ได้กล่าวถึง สุลต่านอับ
ดุล ฮามิดที่ 2 ได้มีหนังสือเชิญ ซัยคุวันอะหมัด อัล-พะฆอนนี เข้าเฝ้าที่วัง สุลต่านออตโตมาน”

ในขณะที่ซัยคุอะหมัด อัล-พะฆอนนี ฟานักที่กรุงไคโร เมื่อ ค.ศ.1877 ท่านได้รับ
การสนับสนุนการพิมพ์ที่มาจาก Al-Amjad al-Kastmiri Fida Muhammad และบุตรอับดุลฆอนนี

มุสลิมชาวอินเดียที่อยู่ในอียิปต์ ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ได้ทำการตรวจทานกิตาบบลายู (Hidayatus Salihin) งานเขียนของ ชัยคุอัब्ดุซซอมัด อัล-ฟาเล็มบานี หนังสือพิมพ์ที่ Matba'ah Shaykh Hasan at Thukhi เมื่อ ปี ค.ศ.1879 หนังสือเล่มนี้หลังจากพิมพ์มากมายถูกเก็บไว้ใน Masjid Jamik Al-Azhar ด้วยเหตุผลที่ว่าทาง ชะรีฟ แห่งมหานครมักกะฮฺ (เจ้าผู้ครองนครมักกะฮฺ) สั่งห้ามมิให้กิตาบบที่เขียนในภาษาอื่นๆ ที่มีใช้ ภาษาอาหรับเข้าจำหน่ายในมักกะฮฺและมาดีนะห์ ด้วยเหตุนี้ ชัยควัน อะหมัด อัล-พะฎอนีย์ได้เขียนจดหมายบอกปัญหาดังกล่าวกับสุลต่านอับดุลฮามิดที่ 2 ผู้มีอำนาจเต็มของอาณาจักรออตโตมาน ซึ่งขณะนั้นมีอำนาจครอบครองดินแดนมักกะฮฺและมาดีนะฮฺ ชัยควันอะหมัด ตั้งความหวังจะเข้าเฝ้าสุลต่านอับดุลฮามิดที่ 2 จนกระทั่งสุลต่านอับดุลฮามิดที่ 2 ได้มีหนังสือเชิญ ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ เข้าเฝ้าที่วัง สุลต่านออตโตมานผู้นี้พอพระทัยในความคิดความอัจฉริยของชัยควันอะหมัด ท้ายที่สุดพระองค์ได้ทรงแต่งตั้งให้ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ เป็นหัวหน้าบรรณาธิการพิมพ์ของโรงพิมพ์รัฐบาลอุษมาเนียะฮฺตุรกี” (Matba'ah al-Amiriyah) H.Wan Mohd. Shaghir Abdullah 2000:96

ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ยังได้รับเลือกให้ดำรง ตำแหน่งนักอักษรศาสตร์และวรรณกรรมอาหรับของรัฐบาล อุษมาเนียะฮฺตุรกีใน Hijaz (คาบสมุทรอาหรับ) และเป็นที่ปรึกษาของชะรีฟสุเซัน เจ้าผู้ครองนครมักกะฮฺ นอกจากนั้นสุลต่านอับดุลฮามิดที่ 2 ยังได้มอบสัญชาติของอุษมาเนียะฮฺ ตุรกี ให้กับชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ในฐานะ ประชาชน ตุรกี นับเป็นการเพิ่มศักยภาพ ด้านสิทธิแห่งพลเมืองของอาณาจักรออตโตมาน ทำให้การติดต่อทางราชการระหว่างชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์มีความสะดวกเมื่อต้องการเข้าพบชะรีฟสุเซันแห่งมักกะฮฺหรือสุลต่านอับดุลฮามิดที่ 2 แห่งตุรกี เมื่อวันที่ 28 เรอญับ ฮ.ค.1307 ตรงกับ ฮ.ค. 1889

อ้างอิงใน Hj.Wan Mohd. Shaghir 2000:107

6.4 ความสัมพันธ์ระหว่างชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์กับสุลต่านแห่งยะหริ่ง ปตานี ในแนวทางการต่อสู้ทางการเมือง

ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ในสมัยวัยหนุ่มท่านได้ริเริ่มจัดตั้งองค์การที่ชื่อว่า Jamiyatul Fathaniyah เมื่อฮ.ศ. 1290 ตรงกับพ.ศ.2416/ค.ศ.1873 ณ มหานครมักกะฮฺ สมาชิกขององค์การประกอบด้วยบรรดาอุละมาอ์และนักศึกษาที่มาจากโลกมลายูซึ่งกำลังศึกษาในนครมักกะฮฺ วัตถุประสงค์ขององค์การญุมมียาตุล ฝะฎอนียะฮ์ คือต่อสู้เพื่อปลดปล่อยประชาชาติมลายูให้เป็นอิสระจากชาติจักรวรรดินิยม องค์การนี้ยังมีวัตถุประสงค์เพื่อเปิดสำนักพิมพ์ขึ้นเองในนครมักกะฮฺ

และศูนย์จำหน่ายหนังสือ เปิดอบรมให้เยาวชน นักศึกษามลาญในนครมักกะฮ์ ถูกขึ้นต่อผู้ภัยแห่ง
 ภัทธิอาณานิคม และซัยควันอะหมัดเป็นผู้ติดต่อขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลอุษมานียะฮ์ ตุรกี
 (Hj.Wan Mohd. Shaghir Abdullah ,2000 : 103-104)

ในกิตาบ al-Siasah Wal-Tadbir ซัยควันอะหมัด กล่าวอย่างหนักแน่นว่า “เจ้าอาณานิคม
 นิยมทุกชาติที่เข้าครอบครองรัฐมลาญ ต้องถูกขับไล่ออกจากแผ่นดินมลาญ” ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวโดย
 สรุปรว่า ซัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนียี ควรได้รับการยกย่องให้เป็นนักปรัชญาเมธีทางการเมืองของ
 โลกมลาญและนักการทูตมลาญประจำรัฐบาลอุษมานียะฮ์ตุรกี (Hj.Wan Mohd. Shaghir Abdullah,
 2000:50-51)

ความคิดทางการเมืองของซัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนียี จากหนังสือ “Faridatul
 Faraid fi ‘Ilmil ‘Aqid” 1374:30 “Dan Wajib Memelihara (1) Kuliat* yang anam (pertama)
 ugama maka memelihara dia itu dengan di peliharakan daripada jatuh pada kufur dan daripada
 mencederakan segala yang wajib dan segala yang haram dan dari kerana meliharakan ugama itu
 di syara’kan memerangkan segala kafir harbi dan yang murtad dan mesediyakan barang yang kita
 kuasa atasnya daripada segala kekuatan dan tadbir yang dapat menulak dengan dia akan kejahatan
 mereka itu (kedua napsu) artinya diri seseorang dan melihara akan dia dangan di peliharakan
 daripada yang membinasakan dia atau yang mudaratkan (ketiga) akal dan memelihara akan dia
 itu dangan di peliharakan daripada yang mehilangkan dia atau yang mencederakan dia (keempat)
 nasab yaitu tembatan antara baqa dan anak dan memelihara dia dangan tertahan daripada zina
 (kelima) kemaluan dan memelihara dia dengan terangkat daripada upama tudoh (keannam)
 harta dan memelihara dia dengan ketiadaan memperbuat dengan dia akan barang yang tiada
 mengizen oleh syara’ padanya ” (kuliat artinya beberapa pekara yang di bangsakan kepada
 sekalian dan doakandia dengan demikian itu kerana tercalong daripadanya berapa hokum yang
 baik) และ (Hj.Wan Mohd Shaghir Abdullah, 1998:242) ในหนังสือ “Faridatul Faraid fi ‘Ilmil
 ‘Aqid/ Jumanah Al-Tauhid” ซัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนียี ได้กล่าวอย่างหนักแน่นว่า

وَالْكُلِّيَّاتُ خَمْسَةٌ أَوْ سِتَّةٌ، فَرَضٌ عَلَيْنَا حِفْظُهَا بِاللَّهِ
 دِينٌ وَنَفْسٌ ثُمَّ مَالٌ وَنَسَبٌ، عَرَضٌ وَعَقْلٌ أَوْ مِنَ الْعَرَضِ النَّسَبُ
 “مِنْ حِفْظِ تِلْكَ كُلِّهَا حِفْظُ الْوَطَنِ، بِكُلِّ إِصْلَاحٍ وَتَدْبِيرٍ حَسَنٍ

ความหมาย “จำเป็นต่อบุคคลที่บรรลุนิติภาวะทุกคนต้องดูแลตนเองและผู้อยู่ได้ปกครองโดยทั่ว ในกรณีต่อไปนี้ เช่น การปฏิบัติตามกฎหมายอิสลามตามศาสนบัญญัติการปกป้องศาสนา ชีวิตของตนเอง ทรัพย์สิน ชาติพันธุ์ สติปัญญา และเกียรติยศและจำเป็นต้องพิทักษ์รักษามาตุภูมิ เพื่อให้ทุกสิ่งทุกอย่างดำเนินไปด้วยดี และต้องมีรัฐบาลที่บริหารการเมืองที่ดีเยี่ยม”

ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ยังกล่าวอีกว่า “อำนาจอธิปไตยของอิสลามอาจะห์ได้รับการขนานนามว่า “ระเบียงแห่งมักกะฮฺ” โดยอัล-อัลลามะฮฺ ชัยคุนรุคดีน อัล-รอนีรี อำนาจอธิปไตยอิสลามแห่งเคดาห์ ถูกขนานนามจากชัยคุอับดุลลอฮฺ อัล-ยามานี ให้เป็นเคดาห์คาร์ลุอามาน ฉะนั้นข้าฯ ขอขนานนามบ้านเกิดเมืองนอนของข้าฯ ว่า “พะฎอนีย์ กระจงแห่งมักกะฮฺ” และนามเดิมพะฎอนีย์คาร์ลุอิสลามหรือควรเรียก “พะฎอนีย์คาร์ลุอิสลาม” (Wan Mohd. Shaghir Abdullah, 2000:116)

ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ กล่าวอ้างถึงพะฎอนีย์ว่า เป็นประเทศมลายูตั้งแต่อดีตอันยาวนาน มีอำนาจเป็นของตนเอง มีอธิปไตยเหนือดินแดนที่ยิ่งใหญ่ ชัยควันอะหมัดได้กล่าวถึงโลกมลายูว่าเป็นดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีทรัพยากรที่มั่งคั่งของโลก ห้าที่สุดท่านก็กล่าวเป็นคำเตือนว่า “ชาติมลายูที่เคยมีอธิปไตยที่ยิ่งใหญ่ได้ถูกเปลี่ยนและตกอยู่ในความครอบครองของอำนาจกาฟิร (คนต่างศาสนา)” ชัยควันอะหมัด ได้ขอพรต่ออัลลอฮฺ สُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبِّ الْعَالَمِينَ ให้ทรงโปรดพิทักษ์และปกป้องรัฐอิสลามให้หลุดพ้นจากเงื้อมมือของกาฟิร

คำอวยพรจากชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ที่มีต่อบรรดาสุลต่านรัฐมลายู

วันพฤหัสบดีเชาะมีร์ อับดุลลอฮฺ (1998:103-105) ได้ระบุถึงคำขออวย Dan adalah hamba, yang haqir sudah beberapa lama, bahawasa [nya] Allah Ta'ala lagi akan memperdengarkan hamba, dan memperlihatkan hamba, di dalam masa hidup hamba ini ,bahawa : adalah segala raja-raja Melayu yang besar-besar, istimewa segala raja-raja di dalam tanah Fathani (فطاني) dan raja-raja Kelantan (كلنتن) dan Terangganu (ترغكانو) dan Kedah (قدح) yang amat mulia, dan maha besar himmahnya, dan raja Johor (جوهور) yang masyhur dengan besar himmahnya, dan raja Dali (دالي) yang masyhur dengan murahnya dan adilnya, menarah mereka itu akan cemburu pada segala hati mereka itu, dan membesarkan segala himmah mereka itu, dan meng hadapkan segala 'inayah mereka itu, dan menyungguh-nyungguhkan usaha mereka itu pada bahawa dijadikan segala negari mereka itu :

- bendaharaan ilmu,
- dan perladungan kepandaian,

- dan membukakan segala mata anak jenis mereka itu :
Kepada
- Memandang cemerlang kebijakan, dan handalan
Supaya
- Ada kelihatan kemegahan bangsa Melayu antara segala alam
- Dan tertinggi nama mereka itu antara Bani Adam
- Dan bertambah-tambah kelebihan Ulama' mereka itu atas segala Ulama'
- Dan bertambah nyata agama mereka itu atas segala agama.

ความหมาย “และข้าพระองค์ผู้อ่อนค้อมมีความประสงค์อยู่ในหัวใจมานาน ขอให้อัลลอฮ์ สุบหานะฮฺวะตะอะลา ทรงโปรดได้ยินคำวิงวอนของข้าพระองค์และขอให้พระองค์ทรงเห็นภาพของข้าพระองค์ในขณะที่มีชีวิตอยู่นี้ ข้าพระองค์ขอให้บรรดาพระราชาหลายที่เกรียงไกร พิเศษสุดเฉพาะพระราชาที่ปกครองแผ่นดินมลายูเฉกเช่นพระราชาในแผ่นดินพะงูณีย์ พระราชาในรัฐกลันตัน ตรังกานูและ เคดาห์ พระราชาแห่งยะโฮร์ที่มีความทะเยอทะยาน พระราชาแห่งเคอติที่มีความปราณีและทรงธรรม ขอให้ปวงราชาทั้งหลายจงปราศจากความริษยาซึ่งกันและกัน ขอให้ทุกพระองค์มีขวัญ และกำลังใจ ขอให้เจตน์จำนงของปวงราชาได้รับความอนุเคราะห์จากพระองค์ อัลลอฮ์ สุบหานะฮฺวะตะอะลา ให้สัมฤทธิ์ผลในทุกกรณุมลายู โดยมีเป้าหมายสร้างบ้านเมืองให้เป็นคลังแห่งวิทย์ปัญญา ศูนย์กลางแห่งทักษะวิชาชีพ และปลูกฝังให้บรรดาเยาวชนมีทัศนคติที่ดีต่อภารกิจสาธารณะ มีความสง่าและองอาจ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดภาพพจน์ชาติมลายูเป็นชาติที่องอาจ ท้ามกลางนานาชาติ มีชื่อเสียงรุ่งโรจน์ท่ามกลางมนุษยชาติ มีการสืบสานทายาทอุลมะมาอ์ที่ต่อเนื่อง และทำยี่ที่สุดศาสนาของท่านทั้งหลายต้องยิ่งใหญ่กว่าศาสนาใดๆ” (Waraqah Maklumat, No.3/pengkaji/2001)

ชัยคุวันอะหมัด มีความกระตือรือร้นที่จะสร้างการเปลี่ยนแปลงในโลกมลายูทั้งปวงได้ ปลดปล่อยตนเองจากแขกของจักรวรรดิ กาแฟ ทุกครั้งที่มีโอกาสได้ติดต่อกับบรรดาสุลต่านในรัฐมลายูท่านมักจะขอคู่อาย จากอัลลอฮ์ สุบหานะฮฺวะตะอะลา เพื่อการขับไล่ ผู้รุกรานกุฟฟิร (คนต่างศาสนา) ออกจากมาตุภูมิของประชาคมมุสลิมในโลกมลายู

เมื่อครั้งสุลต่านนิโวะระพระยา ยะหริงหรือพระยาพิพิชเสนา มาตยาธิบดิสรีสุรสงคราม ได้มีจดหมายถึงชัยคุวันอะหมัดอัล-พะงูณีย์ในปี พ.ศ.2436 พระองค์ได้เขียนจดหมายถึงชัยคุวันอะหมัด อัล-พะงูณีย์ โดยบรรยายถึงความอึดอัดพระทัยที่ปิดตานี้ต้องตกภายใต้การปกครองของกาแฟ พระองค์ขอให้ ชัยคุวันอะหมัดอัล-พะงูณีย์ขอคู่อายจากอัลลอฮ์ สุบหานะฮฺวะ

ตะอาลาเพื่อให้ปัตตานี รอดพ้นจากภัยคุกคามของสยาม และได้รับชัยชนะในการขับไล่สยามอย่าง
เร่งด่วน

ยะหริ่งเป็นหนึ่งในเจ็ดหัวเมืองที่รัฐบาลสยามได้ใช้นโยบายแบ่งแยกปกครอง
(Divide and Rule Policy) ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 3 แห่ง
ราชวงศ์จักรี สำหรับสุลต่านนิโวะระ นับเป็นสุลต่านที่มีความใกล้ชิดกับสถาบันปอเนาะในเมือง
ยะหริ่ง 2 แห่งคือปอเนาะโต๊ะเราะยาฮัจญี (Tuan guru Hj.Idris bin Abdulkarim bin Syamsuddin)
หรือเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปว่าปะจูเยะห์โต๊ะเราะยาฮัจญี ท่านเป็นลูกศิษย์ของซัยคุของซัยคุวันอะหมัด
อัล-พะฎอนีย์และท่านได้เป็นที่ปรึกษาของสุลต่านนิโวะระเมืองยะหริ่ง (สัมภาษณ์ อัลมัรซุมอุสตาซ
รอมลี บิน ฮัจญีอับลุลาตีฟสปีนยุง วันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ.2540) อีกแห่งหนึ่งคือปอเนาะบรือมิ
นของโต๊ะสะแต และ ๓ วันซุร ฮัจญีมุหัมมัด บินอิคริส อัล-พะฎอนีย์ ผู้วิจัยได้มีโอกาสแลกเปลี่ยน
ความคิดเห็นกับ Hj.Wan Mohd. Shaghir Abdullah ซึ่งท่านได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับจดหมายของ
สุลต่านนิโวะระอับนิอัลมัรซุมสุลต่านนิมาะ (พระยาพิพิธเสนา มาตยธิบตีศรีสุวรรณ ซึ่งเขียนไปถึง
ซัยคุวันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ณ นครมักกะฮ์ เมื่อวันที่ 30 ญะมาดีลเอาวัล ฮ.ศ. 1316 พ.ศ.
2436 ค.ศ.1893 ในภาษามลายูอักษรโรมัน ดังนี้

الحمد لله الملم المعبود دي الكرام والجواد والصلاة والسلام على صاحب
المقام المحمود سيدنا محمد وآله الموقين بالعهد

Segala puji bagi Allah Tuhan yang memiliki segala yang di sembahkan lagi yang
mempunyai kemuliaan,

Solawat dan Salam atas yang terpuji penghulu kita Mohammad dan keluarga nya
yang menjaga kan segala janji.

Maka ini satu khalasah yang mulia dari pada sahya Raja muda Jamu yang mulia
Tuan Haji Wan Ahmad bin Al-Mukarrom Tuan haji Wan Din.Ialah maalum akan ilmunya bagi
kebijakan ilmu nya bagi sekalian Tolabatil ilmu dengan bertambah2 barakah lagi cemmerlan
ilmunya dan amal nya BI NURIL URFAN WAL YAKIN. ZADAHULLAH SAADTA AL
DARAINI AMIN. WABAADU.

AL Mazkur bi Aunilah Al Maghfur . Maka sahya permaalumkan dengan
waraqot ini sepaya bulih sahya Mukhatobat Al Kalam dengan Tuan yang mulia dan
permaalumkan waraqot Al Mukaramah dan Amanat Al-Mubarakat daripada Tuan itu sampai
sekalian nya dengan sempurna sejahtera nya. Telah sahya terimalah dengan sehinga

kesukaannya serta shukurlah Allah dan bulih mengetahuilah sahya akan sekalian kenyataan Akhbar yang Sahihat dan Dakwat Al khairat. Yang tersebut di dalam waraqot Tuan sekalian. Maka sangat lah bertambah2 harap. Sahya minta Tuan tulong mendoakan bagi sahya Wal aayal. Minta Tuhan limpah kan kebajikan dunya akhirat.dan lepaskan sekalian kekeruhan nya sekalian bala wabaa.dan kesusahan KAFIR SIAM sekarang ia memasuk duduk memrintah di dalam Jerim pula. Maka jadi dua raja sangat lah kesusahan nya dan kepeccikan nya.Minta Tuhan pindahkan dia dengan segeranya dan lainnya lagi. Telah maalum pada tuan samanya akan sekalian hajat sahya. Minta Tuan doa bagi sahya Ala al-Dawam. Tiadalah sahya banyakkan kalam perkhabaran lagi sekodar maksud jua.serta salam taazim sahya kepada Tuan sekalian ahlinya jazil al-salam.Dan ada sedikit bersama surat ini dua ratus Riyal hak Tuan handak buat rumah wakaf pada Mina itu.

Sahya beri kepada Tuan lillah taala di harapkan kebajikan kebajikan dan petaruhan akhirat bagi sahya Insya Allah taala.Maka tiadalah yang lain lagi bulih sahya persertakan dengan waraqot ini malainkan hajat Tuan yang tersebut itu jua adanya. Bulihlah sahya sempemakannya.di harapkan Tuan kobul riyal yang tersebut itu pada orang yang membawa surat ini Haji Wan Lih Tok Shikh Nik Mat Kecik adanya.

WASSALAM.

คำแปลโดยย่อของจดหมายมีดังนี้

“เป็นที่คาดหวังอย่างยิ่งที่ข้าฯ จะขอความอนุเคราะห์จากท่านให้ช่วยอำนวยความสะดวกอัลลอฮ์เพื่อให้ข้าฯ และอาณาประชาราษฎร์ได้รับความคุ้มครองในโลกนี้และโลกหน้า ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บและภัยพิบัติ ตลอดจนภัยรุกรานจากกัฟฟารุสยามซึ่งขณะนี้กำลังเข้าครอบครองการปกครองของเมืองยะหริ่ง ทำให้มีสองเจ้าปกครองในหนึ่งเมือง ขอให้อัลลอฮ์ สุบฮานะฮูวะตะอะอาลา ได้ขับไล่อย่างเร่งด่วน” (หมายเหตุในตอนท้ายของจดหมาย พระยาพิพิธเสนามาตยาธิบดีศรีสุรสงคราม พระยายะหริ่งได้ฝากเงินจำนวน 200 รียาล ซาอูดี้เพื่อสมทบทุน ซ้อบ้าน วากัฟที่มีนาให้กับ ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ผ่านฮัจญ์วันและห์ โต๊ะชัยคุณิมะเกือจ)

สุลต่านยะหริ่งกลับไปสู่ความเมตตาของอัลลอฮ์ สุบฮานะฮูวะตะอะอาลา เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2484 (Hj.Wan Mohd. Shaghir Abdullah, 2000:52-53)

ประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์กับสุลต่านนิโวะะเมืองยะหริ่ง จากการวิเคราะห์ของผู้วิจัย ผู้วิจัยมีความเห็นว่า อาจจะเป็นไปได้ที่บรรดาลูกศิษย์ของชัยค

วันอะหมัดที่เป็นอุละมาอู ชื่อคังของเมืองยะหริ่งจะเป็นผู้ประสานการติดต่อระหว่าง ชัยकुวันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์กับสุลต่านนิโวะ (พระยาพิพิธเสนา มาตยธิบติศรีสุรสงคราม)

ในบรรดาพระราชารหรือสุลต่านที่ปกครองในหัวเมืองปัตตานีและใกล้เคียง มักจะมีคำพูดหรือมีความเข้าใจว่า รายนามู (สุลต่านยะหริ่ง) หรือสุลต่านนิโวะ อิบนิ อัล-มัมมูมสุลต่านนิเมาะหุได้รับบรรดาศักดิ์เป็นพระยาพิพิธเสนา มาตยธิบติศรีสุรสงครามเป็นรายที่ฝึกฝึกับสยามมากที่สุด แต่ถ้าหากเราอ่าน เนื้อหาในจดหมายดังกล่าวแล้ว ใชร์ก็จะเกิดความรู้สึกตรงกันข้ามกับความรู้สึกที่สังคมเข้าใจ สุลต่านนิโวะ อิบนิ อัล-มัมมูมสุลต่านนิเมาะหุ หรือ พระยาพิพิธเสนา มาตยธิบติศรีสุรสงคราม ได้แสดงจุดยืนทางการเมืองที่มั่นคง ในการต่อต้านสยาม อีกทั้งมีน้ำใจในการทะนุบำรุงกิจการศาสนาอิสลาม เช่น การสนับสนุนสถาบันปอเนาะ 2 แห่ง ของเมืองยะหริ่ง คือ ปอเนาะ ปะจูยะห์ โต๊ะรายอ ฮัจญี และปอเนาะ ปอเนาะบรือมิน ของตัววันฆูรู ฮัจญีมุหัมมัด บิน อิดริส อัล-พะฎอนีย์ และการฝากเงิน ให้กับชัยकुวันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ เพื่อซื้อบ้านวาถ์ฟที่นครมักกะฮุ.

6.5 ความสัมพันธ์ระหว่างชัยकुวันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์กับสุลต่านรัฐกลันตันดารุละฮีม

ความสัมพันธ์ระหว่างชัยकुวันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์กับสุลต่านมันฆูรู (Sultan Mansur Ibn. Al-Marhum Sultan Muhammad III) และมุขมนตรีรัฐกลันตัน (Dato'Laksakmana Dato' Perdanamentri Said) ในปี พ.ศ.2482/ค.ศ.1939

ชัยकुวันอะหมัด ได้เขียนจดหมายถึงลูกศิษย์ นิกมะหุมัด บิน อิสมาอิล ภายหลังได้รับตำแหน่งมุขมนตรีรัฐกลันตัน “ขอให้ลูกจงมีความทะเยอทะยานที่สูงส่งเพื่อความสำเร็จจะประสบกับตัวลูกและลูกจะต้องเป็นผู้นำเพื่อให้ชาติมลายูจะได้เจริญรุ่งเรือง ชำรงไว้ซึ่งอารยธรรมและการเมืองที่สมานฉันท์กับกฎหมายอิสลาม”

ในจดหมายของชัยकुวันอะหมัดที่ส่งไปยังลูกศิษย์นิกมะหุมัดลงวันที่ 5 ญะมาดิลเอาวัล ฮ.ศ.1324 ระบุว่า “ได้รับข่าวในมหานครมักกะฮุว่ามีเหตุการณ์ชาวอังกฤษได้ก่อเหตุร้ายในแผ่นดินอียิปต์ ขอให้เจ้าช่วยบอกลูกชายของพ่อวันอิสมาอิล ช่วยส่งข่าวจากหนังสือพิมพ์อียิปต์ส่งไปให้พ่อด้วย และพ่อหวังเป็นอย่างยิ่งว่าเจ้า จะได้รับประโยชน์และผลสำเร็จทางวิชาการในประเทศอียิปต์สำหรับตนเองและชาติมลายูกลันตัน”

ด้วยเหตุที่สุลต่านมันฆูรูแห่งรัฐกลันตันจะได้รับการสถาปนาขึ้นครองราชย์รัฐกลันตัน สุลต่านจึงมีพระราชสาสน์ไปยังชัยकुวันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์โดยมีพระราชดำรัสว่า “แม้

ว่าท่านอาจารย์ไม่สามารถเดินทางมาร่วมงานวันขึ้นครองราชย์ ก็ขอให้ท่านอาจารย์ช่วยขอพรให้ลูก
ด้วย” ชัยค์อะหมัดจึงมีจดหมายอำนวยการมาให้สุลต่านมันซูร

ต่อไปนี้เป็นบทย่อคำแปลคำคูอาอู (คำอำนวยการของชัยค์วันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์
ในวาระที่สุลต่านมันซูรแห่งรัฐกลันตันขึ้นครองราชย์)

“โอ้พระผู้เป็นเจ้า ข้าพระองค์ปวงบ่าวทั้งหลาย ขอความกรุณาและความปรานีของ
พระองค์ ขอสดุดีด้วยพระนามของพระเจ้าผู้สูงส่งด้วยพระบารมีและความองค์อาจของผู้เป็นที่รักยิ่ง
ของพระองค์ ท่านศาสนทูตมุหัมมัด คือลลิลลฮุซอะลัยฮะสลัม ขอให้พระองค์โปรดอำนวยการให้
สุลต่านมันซูรแห่งรัฐกลันตันทรงพระเจริญ ขอให้สุลต่านจงรักภักดีและเคารพบั่น้อมต่อพระองค์
ขอให้พระองค์ทรงอภิบาลและให้ความเจริญแก่สุลต่านและครอบครัวตลอดจนคณะมนตรีและ
อาณาประชาราษฎร์ให้พ้นภัยพิบัติในโลกนี้และโลกหน้า ข้าฯ ขออำนวยการให้พระองค์ได้ประทาน
ความสมบูรณ์พูนสุขให้กับประชาชนและประชาชาติทุกแคว้นแคว้นมลายูและบรรดาพระราชินี
พ้นจากการรุกรานของชาวกุฟฟารุ (ชนต่างศาสนา)

ยังมีคำบันทึกในหนังสือวินาทีประวัติศาสตร์กลันตันกล่าวถึงสุลต่านมันซูรว่า
“สุลต่านมันซูรทรงโปรดปรานอุลมะมาเป็นอย่างมาก พระองค์ทรงโปรดวิชาศาสนาและทรงเป็น
นักปฏิบัติธรรม พระองค์เคยปกป้องและอุปถัมภ์ก้าซูนักต่อสู้ที่ต่อต้านนักล่าอาณานิคม เขาผู้นั้นคือ
หมัดกีเลา”(Hj.Wan Mohd. Shaghir Abdullah, 2005: 145-148)

**Nik Mahamud bin Ismail เป็นศิษย์ที่ได้รับเลือกจาก ชัยค์วันอะหมัด
อัล-พะฎอนีย์ เพื่อถ่ายทอดวิชาการเมืองและวิชาคำลึงภายใน โดย ชัยค์วันอะหมัด**

Hj.Wan Mohd. Shaghir bin Abdullah (1992 : 109) ได้ขยายถึงแนวคิดและบทบาท
การเมืองของชัยค์วันอะหมัดว่า ในสมัยนั้นเป็นการยากที่จะพบคนหนุ่มที่มีความทะเยอทะยานด้าน
การเมืองจะมีก็ศิษย์ของท่านจากกลันตันที่ชื่อ Nik Muhammad bin Nik Ismail และ Muhammad bin
Muhaamad Said ทั้งสองคนนี้ ชัยค์วันอะหมัด ได้ส่งไปศึกษาต่อในมหาวิทยาลัย อัลฮัจญ์ ประเทศ
อียิปต์ ก่อนหน้านั้น ชัยค์วันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ได้ส่งลูกศิษย์เชื้อสายราชวงศ์ริเยออินโดนีเซียไป
เรียนต่อในประเทศอียิปต์ เช่น เติงกู อับดุลลอฮ์ เติงกูฮาซัน เติงกูอาดัม เติงกูหมัดสะอีด โดย
มอบให้ศิษย์ของท่าน ชัยค์มุฮัมมัดคอฮิร ญาลาลุดดีน จากมินังกาบามาเป็นผู้ดูแล

ฮัจญ์นิมะห์มุด บินฮัจญ์อิสมาอิล เกิด 1880-1964 หลังจากจบการศึกษา จากชัยค์
วันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ และมหาวิทยาลัย อัล-ฮัจญ์ ประเทศอียิปต์ท่านเดินทางกลับบ้านเกิดเมือง
นอน และได้รับการแต่งตั้งจากสุลต่านรัฐกลันตัน Sultan Muhammad ให้ดำรงตำแหน่ง Dato'
Perdana Menteri Puduku Raja Kelantan (1915-1945) สถานการณ์ บ้านเมืองของกลันตันกำลังเข้าสู่

ยุคหัวเลี้ยวหัวต่อ ภายหลังจากถ่ายโอนอำนาจของสยามให้กับอังกฤษใน ค.ศ. 1902 การบริหารและการจัดการได้ถูกมอบหมายให้ดำเนินการ โดยกฎหมายของกัณฑ์ จึงเป็นที่มาของการตั้ง สำนักงานคณะกรรมการอิสลามและจารีตประเพณีมลายูกัณฑ์ ใน ค.ศ. 1915 ซึ่งท่านได้ร่วมกับคณะโต๊ะลักษณะมหา อัฎฎิมุฮัมมัดบินคอเต็บ มุหัมหมัดสะอีด และ โต๊ะกีอนาลี

ขณะนั้นกัณฑ์มีอุละมาอ์ที่มีชื่อเสียงนอกจาก โต๊ะกีอนาลีก็คือ อัฎฎิมุฮัมมัดบินคอเต็บ, อัฎฎิมุฮัมมัดบินคอเต็บ, อัฎฎิมุฮัมมัดบินคอเต็บ, อัฎฎิมุฮัมมัดบินคอเต็บ (นครศรีธรรมราช) อัฎฎิมุฮัมมัด บิน อัฎฎิมุฮัมมัด บินอัสมาอิล ในฐานะมุขมนตรีของกัณฑ์ท่านได้เชิญ ชัยคุลอิสลามแห่งรัฐสงขลางอติงชัยคุเต็งกูมะห์มุด ชุหดีซึ่งเป็นศิษย์ของชัยคุวันอะมัด อัล-พะฎอนีย์ มายังกัณฑ์ เพื่อแก้ปัญหาเรื่องศาสนาว่าด้วย การเนียดและ อุซอลลี (อ้างถึง Nik Abdul Aziz bin Hj. Nik Hasan, 1977:93-95)

Tok Janggut ศิษย์ของชัยคุวันอะมัด อัล-พะฎอนีย์ จับอาวุธต่อสู้กับจักรวรรดินิยมอังกฤษ

กัณฑ์เป็นรัฐมลายูรัฐหนึ่งทีถือว่าใกล้เคียงกับปัตตานีมากที่สุดในเรื่องความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ กัณฑ์ได้รับการขนานนามว่า “ซีอรัมมีมกกะฮุ (Serami makkah)” ระเบียบแห่งมกกะฮุ เป็นดินแดนที่มีสถาบันปอเนาะแบบดั้งเดิมที่สืบมรดกการศึกษาแบบปอเนาะของปัตตานี ทั้งนี้เพราะอุละมาอ์กัณฑ์ ส่วนใหญ่มีสายสัมพันธ์การเป็นศิษย์กับครูบาอาจารย์กับอุละมาอ์ปัตตานี ส่วนใหญ่จะมีสายสัมพันธ์ด้านเครือญาติ Prof Dr. Nik Anuwar Nik Mahmud จาก Jabatan Sejarah Fakuuti Sain kemasyarakatan dan kemanusiaan Uriheng Kebangsam Malaysia ได้กล่าวไว้ในหนังสือ Tok Janggut Pejuang Atau Penderhaka 1995: Pengenalan

ภายหลังรัฐปัตตานี ถูกรัฐสยามครอบงำอย่างเบ็ดเสร็จ ในปี พ.ศ. 2445 (ค.ศ. 1902) กัณฑ์จึงกลายเป็นป้อมปราการด่านสุดท้ายที่ต้องปกป้องอิสลามในแผ่นดินมลายูทั้งนี้เพราะ ชัยคุวันอะมัด อัล-พะฎอนีย์ ได้บัญชาให้อุละมาอ์ของมลายูกัณฑ์รวมพลังปกป้องกัณฑ์ให้ปลอดภัยจากการรุกรานของอำนาจต่างชาติ หากกัณฑ์ต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของคนต่างชาติจะทำให้เสถียรภาพการเป็นระเบียบแห่งมกกะฮุของกัณฑ์ถูกสั่นคลอน

คำร้องขอของชัยคุวันอะมัด อัล-พะฎอนีย์ ได้รับการตอบรับจากบรรดาอุละมาอ์และนักต่อสู้เพื่อพิทักษ์อิสลามมลายูกัณฑ์

เมื่ออังกฤษได้เข้าครอบครองกัณฑ์แทนสยามใน ปี พ.ศ. 2452 (ค.ศ. 1909) ปอเนาะและมัสยิดในกัณฑ์ได้กลายเป็นศูนย์กลางการต่อต้านอังกฤษในช่วงแรกการต่อต้านอังกฤษเป็นไปอย่างรุนแรงไม่มีการประนีประนอม และเมื่อรัฐบาล ออกโตมาน ตุรกี ได้ประกาศเข้าข้างเยอรมันในสงครามโลกครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1914) การประกาศลุกขึ้นต่อสู้กับอังกฤษในแนวภูเขาด

ได้เกิดขึ้น ฝ่ายอังกฤษได้พยายามยับยั้ง ขบวนการนิยมศรัทธาในกลันตัน โดยอังกฤษได้ขอความร่วมมือกับสุลต่านให้หากการระงับการต่อต้านอังกฤษและที่สุดให้ทางสุลต่านกลันตันได้เข้าข้างฝ่ายอังกฤษในสงครามโลกครั้งที่ 1

ถึงอย่างไรก็ตามในสถานการณ์สงครามที่สืบเนื่องกัน ใน พ.ศ.2458 (ค.ศ.1915) ก็ได้ขบวนการต่อสู้ด้วยอาวุธต่อต้านอังกฤษในปาเซปุเตะกลันตันภายใต้การนำของฮัจญีมัด ฮาซัน หรือโต๊ะญาโง๊ะ (Nik Anuwar Nik Mahmud, 1999 : 28)

โต๊ะญาโง๊ะ¹ เรียนกับซัยควันอะหมัด ที่นครมักกะฮะ ท่านมีชื่อเต็มว่า ฮัจญี ฮาซัน บิน ปังลิมา มุหนัซ จีอรัมกลันตัน (ค.ศ.1850-1915) ในช่วงการต่อสู้กับฝ่ายอังกฤษที่หมู่บ้านหนึ่งคือ กำปางดัลัม ปูโยะห์ กลันตัน ระหว่างการต่อสู้กับทหารอังกฤษ ท่านก็สิ้นชีวิต (ชะฮีด) เมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ.2458

ในช่วงปี พ.ศ. 2445 (ค.ศ.1902) ปัตตานีถูกรัฐบาลสยามปฏิรูปการเมือง ทหารอาณานิคม สั่งยกเลิกระบบสุลต่าน โดยใช้ระบบการปกครองแบบเทศาภิบาล ซึ่งขณะนั้น โต๊ะญาโง๊ะ (ฮัจญีมัดฮาซัน บิน ปังลิมา มุหนัซ) กำลังศึกษาอยู่กับ ซัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ที่มหานครมักกะฮะ ท่านคือศิษย์คนหนึ่งที่ได้รับอามานะห์ (รับผิดชอบ) ให้กลับมาปลดปล่อยปัตตานี จากจักรวรรดินิยมสยาม (อ้างใน Nik Anuwar Nik Mahmud,1999:23)

โต๊ะญาโง๊ะมีสหพวกร่วมรบที่เป็นนักต่อสู้หลายปาหังที่ต่อต้านจักรวรรดินิยมอังกฤษ เช่น Tok Gajah, Mat kilau, Datuk Bahaman และ Mat Seman (Mat Kelantan) (1999:24) และในช่วงชีวิตวัยหนุ่มท่านได้เดินทางไปศึกษาวิชาศิลปการป้องกันตัวประจำชาติมลายู คือ เบอติกา หรือการสิดะ จาก Tok Mekong Bujud แห่งเมืองลือแหมะห์ (ปัจจุบัน อ.ระแงะ จ.นราธิวาส) Abdul Razak Mahmud 2002:176

6.6 ความสัมพันธ์ระหว่างซัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์กับสุลต่านแห่งรัฐรงกานู ดารูลอิมาน

สุลต่านไซนัลอะบิตินที่ 3 อิบนิ อัลมัสฮูรสุลต่านอะหมัดซานีย์ (ค.ศ.1881 – 1919) เป็นศิษย์คนหนึ่งของซัยควันอะหมัด บ่อยครั้งที่สุลต่านจะมีจดหมายไปสอบถามปัญหาเกี่ยวกับซัยควันอะหมัดหรือบางครั้งก็ส่งตัวแทนของพระองค์ไปพบซัยควันอะหมัดที่มหานครมักกะฮะเมื่อครั้งที่

¹ ภูมิลำเนาของโต๊ะญาโง๊ะตั้งอยู่ที่ กำปางปาเซปุเตะกลันตัน เป็งมาวา เกอบากัต คุมบัต กลันตัน Abdul Razak Mahmud 2002:57

ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ เดินทางเยือนกลันตัน สุลต่านไซนัลอะบิตีนที่ 3 ได้ส่งมหาดเล็กของพระองค์เพื่อเชื้อเชิญชัยควันอะหมัดให้เดินทางไปกัวลาตรังกานู (เมืองหลวงของรัฐตรังกานู)

ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ได้ประทับที่ร็อยกรองจำนวน 33 บทในภาษาอาหรับถวายแด่สุลต่านไซนัลอะบิตีนที่ 3 บางบทบางตอนของร็อยกรองชัยควันอะหมัดจะกล่าวถึงสุลต่านไซนัลอะบิตีนที่ 3 เมื่อครั้งประทับที่ตรังกานูและบางตอนก็กล่าวถึงช่วงที่สุลต่านไซนัลอะบิตีนที่ 3 เสด็จเข้าเฝ้าพระราชราชาชะรีฟแห่งมทานครมักกะฮ์ (Hj.Wan Mohd. Shaghir Abdullah, 2005 : 74)

บทย่อคำแปลจดหมายของชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ที่เขียนถึงสุลต่านไซนัลอะบิตีนที่ 3 แห่งรัฐตรังกานูลงวันที่ 13 มุหรรอม ฮ.ศ.1323 (Hj.Wan Mohd. Shaghir Abdullah, 2005:83)

“Serta dilanjutkan zaman Duli Tuanku serta zuriat Tuanku di dalam hening kerajaan yang tiada mencampuri akan dia kadr (كدر artinya yang susah atau yang tiada bersih) dan menyakiti oleh ajanib (bangsa-bangsa asing). Dan dilimpahi dengan nikmat dan rahmat, dan kekayaan yang ada padanya berkat yang memberi manfaat bagi agama Islam. Dan terangkat dengan dia oleh sebutan jenis Melayu.”

ความหมาย

“ขอให้พระองค์และพระประยูรวงศ์ทรงพระชนมายุเจริญยิ่งยาวนานและได้รับความโปรดปรานจากเอกองค์อัลลอฮ์ สุลหานะฮฺวะตะอาลา ขอให้มึรัฐบาลที่โปร่งใส มีความรุ่งเรืองในอารยธรรมของประชาคมมลายูทั่วราชอาณาจักร ด้วยขวัญและพระราชหฤทัยที่เด็ดเดี่ยว และด้วยพระบารมีในอันได้รับการปฏิบัติตามพระมหาคัมภีร์พระมหาคำภีร์อัล-กรุอาน และเราจะได้รับเกียรติที่ถาวรนิรันดร์กาล อีกทั้งขอให้ตลอดรัชสมัยการปกครองของพระองค์และราชวงศ์ยังยืนในการบริหารประเทศให้มีเสถียรภาพห่างไกลจากภัยอันจะเกิดจากข้าราชบริพาลและมิตรประเทศ ขอให้เพิ่มพูนในสิริมงคลความสมบูรณ์ที่เอื้อประโยชน์ต่อศาสนาอิสลามและการยกระดับความเป็นชาติมลายู”

Hj.Wan Mohd. Shaghir Abdullah 2000: หน้า 49 Wawasan Jilid 2

“Khususnya minta lanjutkan umur Tuanku dan ‘iyal. (ahli keluarga). Tuanku Yang Maha Mulia di dalam brkekalan keredaan Allah dan shafa’(keheningan dan kejernihan)

kerajaan serta bertambah-tambah ketinggian dan luas daerah at-tamadun bagi ummah Malayuwiyah dengan hemah dan tuah Duli Tuanku yang 'alaih (kekuasaan yang tinggi). Yang mendapatkan kuat yang disuruh dengan dia dalam ayat al-Quraniyah. Maka mendapat kita dengan demikian itu assa'adah al-abadiyah (kebahagiaan yang kekal selamanya.)”

ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ได้เขียนจดหมายอำนวยการให้สุลต่านไซนัลอาบีดินที่ 3 ความหมาย ดังนี้ “ข้าขออำนวยการให้พระองค์ และพระบรมวงศ์สถานวงศ์ทรงพระเจริญ ขอให้พระองค์ ได้รับความ โปรคปรานจากอัลลอฮ์ สิบหามะฮฺวะตะอะลา ตลอดจนกาล พร้อมทั้งความ รุ่งโรจน์ชั่วกาลในรัฐบาลของพระองค์ให้ได้รับความเจริญก้าวหน้า ในอาณาเขตแห่งอารยธรรม ประชาคมมลายูและด้วยอำนาจบารมีขจรขยายของพระองค์ จะได้ปฏิบัติตาม พระมหาคูมกัร อัล-กูรอาน เพื่อความสวัสดิภาพชั่วกาลนาน”

จากจดหมายของชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ที่เขียนถึงสุลต่านไซนัลอาบีดินที่ 3 แห่งรัฐตรงกานูดารุลอีมาน ขอพรให้อัลลอฮ์ สิบหามะฮฺวะตะอะลามิรัฐบาลที่สามารถบริหาร ให้เกิดความรุ่งเรืองด้านอารยธรรม (Tamadun) แก่ประชาชาติมลายู จากข้อความนี้เราสามารถจะมองเห็นบทบาทของท่านที่เสนอแนวคิดให้กับผู้มีอำนาจในยุคนั้น ได้ใช้หลักการของอิสลามเป็นแนวทางในการพัฒนาชาติมลายูเพื่อให้อารยธรรมของอิสลามได้แผ่กระจายเข้าสู่ระบบวิถีชีวิตของชาติมลายู ท่านได้ให้ความสำคัญในการยกระดับให้มลายูเป็นชาติที่มีบารมีและศักดิ์ศรีเป็นที่โปรดปรานของอัลลอฮ์ สิบหามะฮฺวะตะอะลา ชัยควันอะหมัด จะเน้นย้ำให้ใช้หลักการอิสลามก่อนหลักการชาติมลายู ดังเช่นข้อเขียนของท่านใน “As-Siasah wat tadbir, katanya Urusan Islam adalah pertamata dan utama, urusan-urusan lain adalah sambil-sambil sahaja. Barangsiapa mendahulukan urusan-urusan lain daripada Islam agamanya. Maka telah khianat kepada agamanya”. การกิจอิสลามต้องมาก่อน การกิจอื่นๆ เป็นภาระรอง ใครผู้ใดดำเนินการภารกิจส่วนตัว ก่อนภาระกิจศาสนาเขาผู้นั้นคือผู้ ทำลายศาสนา (Hj.Wan Mohd. Shaghir Abdullah, 2000:50)

6.7 ความสัมพันธ์ระหว่างชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์กับสุลต่านรัฐเคดาห์ ดารุลอะมาน

ปี อ.ศ. 1323 ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ได้กล่าวถึงสุลต่านแห่งเคดาห์ดารุลอะมาน(Sultan Abdulhamid Halim Shah Ibn.al-Marhum Sultan Ahmad Tahjuddin Mukassam Shah) (พ.ศ.2424-2486/ค.ศ.1881-1943) ว่าพระองค์ทรงส่งราชโอรสไปศึกษาต่อยังประเทศอียิปต์ โดยขอให้ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์เป็นผู้ประสานเรื่องการศึกษาต่อที่ประเทศอียิปต์ ชัยควัน

อะหมัดกล่าวว่า “และเมื่อวันวาน วันจันทร์ 20 ญะมาลิลอาคิร ราชโอรสของสุลต่านแห่งเคดาห์ คารุลอะมาน ได้เดินทางถึงญิดดะฮู เสด็จพร้อมผู้รับใช้หนึ่งคนซึ่งเดินทางกลับบ้านที่มหานคร มัลกะฮูและอีกคนหนึ่งคือชาวอาหรับ ชื่อซัยคฺยามาน ชุมัยดี ราชโอรสของสุลต่านเคดาห์ต้องการ เรียนต่อที่อียิปต์พร้อมกับผู้ติดตาม 2 คน” (Hj. Wan Mohd. Shaghir Abdullah, 2004 : 8-9)

6.8 ความสัมพันธ์ของ ซัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ กับ ราชอาณาจักร เกอลานา เพื่อ ปลดปล่อยริเยา (อินโดนีเซีย) จากเนเธอร์แลนด์

หากจะพิจารณาถึงประวัติศาสตร์การจัดตั้งขบวนการต่อสู้ของชาตินิยมเราจะ พบความจริงว่า ซัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ เป็นคนแรกที่รวบรวมบรรดาอุละมาอ์และคนหนุ่ม ปัญญาชนในนครมัลกะฮูจัดตั้งองค์กรที่ชื่อว่า Jamiyah al-Fataniyah อุละมาอ์จากโลกมลายูได้เข้า เป็นสมาชิกของขบวนการนี้ ซัยควันอะหมัด ได้รับเลือกเป็นผู้นำขบวนการนี้ วัตถุประสงค์ของ ขบวนการนี้ก็คือปลุกจิตสำนึกให้กับเยาวชนจากโลกมลายูลุกขึ้นปลดปล่อยตนเองจากการ ครอบครอง จักรวรรดินิยม ซัยควันอะหมัดรู้สึกสำนึกและปวดร้าวยิ่งนักที่ปัตตานีถูกยึดครองโดย สยามที่นับถือศาสนาพุทธ แหลมมลายูถูกครอบครองโดยอังกฤษ และอินโดนีเซียถูกยึดครองโดย เนเธอร์แลนด์ ศาสนาคริสต์

ขบวนการ Jam'iyah al-Fathani'yah จัดตั้งใน ฮ.ศ. 1290 ตรงกับ ค.ศ.1870 นับเป็น ขบวนการที่เกิดขึ้นครั้งแรกในโลกมลายู เกิดขึ้นก่อนที่ H.O.S. Tjokvoaminoto ผู้นำชาวชวา ซึ่ง จัดตั้ง Syarikat Islam ใน ค.ศ. 1912 เป็นขบวนการที่ก่อตั้งเพื่อต่อต้าน จักรวรรดินิยม เนเธอร์แลนด์

บรรดาลูกศิษย์ของซัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ที่ได้รับการปลุกฝังอุดมการณ์ทาง การเมือง เมื่อเดินทางกลับสู่มาตุภูมิ ก็ได้ตั้งขบวนการขึ้นมาเพื่อต่อต้านภัยรุกรานของ นักล่า อาณานิคม

ศิษย์ของซัยควันอะหมัดที่ชื่อ Raja Hj.Ali Kelana และ Raja Utoman ทั้งสองเป็นนัก ต่อสู้ทางการเมืองต่อต้านเนเธอร์แลนด์ได้ร่วมจัดตั้งขบวนการ Jam'iyah as-Rusy di yah ที่เมืองริเยา ลิงฆา (Riau_Lingga) ประเทศอินโดนีเซีย

เกาะริเยาและเกาะลิงมาอินโดนีเซียแม่เกาะริเยาและลิงมาปัจจุบันอยู่ในประเทศ สาธารณรัฐ

อินโดนีเซียในอดีตก่อนได้รับเอกราชจากเนเธอร์แลนด์ บรรดาเชื้อพระวงศ์ของ
ราชา แห่งริเยา และลิงมา ส่วนหนึ่งเป็นลูกศิษย์ของ ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ที่ท่าน ได้ส่ง ไป
ศึกษาต่อมหาวิทยาลัย อัล-อัสฮัร ประเทศอียิปต์

ราชาริเยาที่ต่อต้านจักรวรรดินิยม เนเธอร์แลนด์ และมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับ
ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ก็คือราชา อาลี (Raja Ali Kelana) Hj.Wan Mohd. Shaghir Abdullah
2000:53 ได้กล่าวถึง ความสัมพันธ์ระหว่าง ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ กับราชาอาลีเกอร์านาว่า
ชาติมลายู อิสลามจะปกครองโดยต่างชาติ ที่มีได้นับถือศาสนาอิสลามมิได้เด็ดขาด ชัยควันอะหมัด
ตระหนักเสมอว่า โลกมลายูถูกสามจักรวรรดินิยมกาเฟร คือ เนเธอร์แลนด์ อังกฤษและสยาม
ครอบครอง หนทางเดียวที่จะปลดปล่อยโลกมลายูให้พ้นจากเงื้อมมือจักรวรรดินิยมต่างศาสนา ก็คือ
การติดต่อขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลอุษมานียะฮ์ตุรกี (ออตโตมาน) ท่านได้เป็นผู้นำราชาอาลี
เกอร์านาไปยังตุรกี เพื่อเข้าเฝ้าสุลต่านอับดุลฮามิดคานที่ 2

ในหนังสือ Shaykh Ahmad Al-Fatani Ulama dan Tokoh Persuratan Melayu Dari
Zaman Klasik Ke arah Dunia Modern Oleh Hj.W.Mohd Shaghir Abdullah Seminar Antara bangsa
Kesusasteraan Melayu IV Bangi 14-16 Ogos 1995 Anjuran Jabatan Melayu Universiti
kebangsaan Malaysia หน้า 14 ความว่า :

“หลังจากชัยควันอะหมัดได้พาราชาอาลี เกออลานาเข้าเฝ้า สุลต่านอับดุลฮามิดคาน
ที่ 2 แห่งออตโตมาน ไม่นาน ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ก็กลับสู่ความเมตตาของอัลลอฮ์
สุบหานะฮฺวะตะอาลา ในเดือน มกราคม พ.ศ.2451 (ค.ศ. 1908) จึงทำให้การติดต่อขอความ
ช่วยเหลือระหว่างริเยากับตุรกีชะงักชั่วคราว ถึงกระนั้นใน พ.ศ.1911-1912 ราชอาลี เกออลานาได้
ดำเนินงานการเมืองได้คืบคั้น ราชาคอลิดฮิดาหรือที่รู้จักกันในนามราชา ฮัจญ์อุษมาน โดยเฉพาะใน
มหานครมักกะฮ์และอียิปต์ราชาคอลิดฮิดาเป็นศิษย์ของชัยควันอะหมัดเช่นเดียวกับราชาอาลี
เกอร์านาเพื่อเป็นการสืบทอดเจตนารมณ์ของชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ในวันที่จะปลดแอกโลก
มลายู ให้ได้รับอิสราภาพ และสถาปนารัฐมลายูปกครองแบบอิสลาม ราชาคอลิด ฮิดา และคณะได้
เดินเท้าไปยังประเทศญี่ปุ่น ใน ค.ศ. 1912 และ ค.ศ.1913 เพื่อติดต่อกับรัฐบาลญี่ปุ่น ให้ช่วย
ปลดปล่อยริเยาและลิงมา อย่างไรก็ตามราชาคอลิดฮิดาก็สิ้นพระชนม์ที่โรงพยาบาลกรุงโตเกียวเมื่อ
วันที่ 11 มีนาคม พ.ศ.2457 (ค.ศ.1914) อย่างไรก็ตามใน พ.ศ. (ค.ศ.1939) ตัวแทนของรัฐบาลญี่ปุ่นก็
ได้เดินทางไปยังสิงคโปร์ เพื่อพบปะกับทายาท ของราชาคอลิดฮิดา ตัวแทนของรัฐบาลญี่ปุ่นได้พบ
กับอิบราเฮม ยะกู๊บบ (Ibrahim Yaakob) ซึ่งขณะนั้นเป็นผู้สื่อข่าวประจำสิงคโปร์ อิบราเฮมยะกู๊บบได้

ประสานกับทายาทของคอลิกฮิดาคือ ราชายัจญี มุฮัมหมัด ยูนูซ ซึ่งขณะนั้นกำลังก่อสร้างวิทยาลัยอิสลามที่เกาะเปองญองัต (Pulau Penyengat) และแล้วเมื่อสงครามมหาเอเชียบูรพา เกิดขึ้น (สงครามโลกครั้งที่ 2) อิบราเฮม ยะกู๊บบ์ และราชายัจญีมุฮัมหมัดยูนูซ ได้ร่วมกับญี่ปุ่นต่อสู้กับเนเธอร์แลนด์ ภายหลังจากสงครามสงบ ญี่ปุ่นเป็นฝ่ายแพ้ แต่ผู้นำการต่อสู้ของอินโดนีเซีย ชื่อซูการ์โน ได้ประกาศเอกราชของอินโดนีเซีย ในปี ค.ศ.1945 และตนกูอับดุลเราะห์มาน ประกาศอิสรภาพของสหพันธ์รัฐมาลายาจากอังกฤษใน พ.ศ.2500 (ค.ศ.1957) นับเป็นผลพวงและมรดกความคิดทางการเมืองของซัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ที่ปลูกฝังให้กับลูกศิษย์และการติดต่อขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลออสเตรเลีย เพื่อต่อสู้กับจักรวรรดินิยมกาฬอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งอนุชนรุ่นหลังได้ประสบความสำเร็จทางการเมือง ระบอบประชาธิปไตย จนถึงทุกวันนี้”.

ส่วน Dr.Adnan Suemae คุษฎีบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยแห่งชาติ มาเลเซีย (UKM) ค.ศ. 2005 ได้กล่าวถึง บทบาทของ ซัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ในช่วงท้ายของการสิ้นสุดยุคสมัยสุลต่าน ชารีฟฮูเซ็น แห่งมังกะฮุ ที่พ่ายแพ้ต่อสุลต่านมุฮัมหมัด บินสะอูด ดังนี้ :

“ด้านความสัมพันธ์ทางการเมืองการปกครองของซัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ที่มหานครมังกะฮุ Dr.Adnan Suemae ได้กล่าวว่า ซัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ได้แสดงจุดยืนอยู่กับฝ่ายชารีฟฮูเซ็น แห่งมังกะฮุ ภายหลังจากที่สุลต่านมุฮัมหมัด บินสะอูด ได้รับชัยชนะจากการร่วมมือของ ซัยควันอะหมัด บิน อับดุลวาฮาบเข้าครอบครองมหานครมังกะฮุ ชารีฟฮูเซ็นได้ลี้ภัยการเมืองไปยังประเทศจอร์แดน การปกครองของสุลต่านแห่งมังกะฮุ จึงตกอยู่ภายใต้แนวทางของวะสะบียะฮุ โดยสมบูรณ์ นับเป็นการปิดฉาก แนวทาง ซูฟี อัชชาอารียะฮุ (Aliran Tauhid As-sha-ariah) และแนวทางฟิกฮุของมัซฮับ ซาฟีอี โดยสิ้นเชิง ส่วน ซัยควันอะหมัด คาดว่าจะลี้ภัยทางการเมือง ในช่วงบั้นปลายชีวิตของท่านที่หมู่เกาะริยา อินโดนีเซีย เนื่องจากที่นั่นท่านมีลูกศิษย์มากมาย¹ ท่านลี้ภัยช่วงขณะหนึ่ง ท่านก็เดินทางกลับมายังมหานครมังกะฮุและสิ้นชีวิตที่นั่น” (Adnan Suemae, 2005 : 95)

¹ ที่เกาะริยา ซัยควันอะหมัด ยังมีบ้านของบุตรเขยของท่าน คือฮัจญีอับดุลลอฮ์ บิน ฮัจญีอับดุลเราะห์มาน สมรสกับบุตรสาว ซัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ คือ ฮัจญีวันชัย บินดี ซัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ (ซึ่งเป็นมารดาของ Hj.Wan Mohd. Shyghir)

บทที่ 7

สรุปผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง บทบาทด้านการศึกษาและการเมืองของ: ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ผู้วิจัยขอสรุปผลการวิจัยดังนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาชีวประวัติของชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์
2. เพื่อศึกษาบทบาทและผลงานของชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ด้านการศึกษา
3. เพื่อศึกษาบทบาทและผลงานของชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ด้านการเมือง

ความสำคัญและประโยชน์ที่จะได้รับ

การศึกษาเรื่อง บทบาทด้านการศึกษาและการเมืองของ: ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ผู้วิจัยเห็นว่ามีความสำคัญและประโยชน์ดังนี้

1. ได้รู้ถึงชีวประวัติการดำเนินชีวิตในสังคมของชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์
2. ได้รู้ถึงประวัติและผลงานด้านการศึกษาของชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์
3. ได้รู้ถึงบทบาทและผลงานด้านการเมืองของชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์
4. ได้รู้ถึงลักษณะสังคมมุสลิมปัตตานี ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้มีขอบเขตการศึกษาดังนี้

1. ศึกษาเกี่ยวกับสภาพของสังคมมลายูปัตตานีในสมัยของชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์และยุคสมัยก่อนหน้าและในสมัยของท่านด้านการศึกษาและการเมืองการปกครอง ตั้งแต่ปี พ.ศ.2359-2451 โดยสังเขป
2. ศึกษาชีวประวัติของชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ชีวิตในวัยเยาว์ การศึกษา ผลงานจนกระทั่งการเสียชีวิต

3. ศึกษาประวัติสังเขปของอุละมาอู และสุลต่านในแหลมมลายู ซึ่งเริ่มจาก จ.ปัตตานี จ.ยะลา จ. นราธิวาส และบางส่วนของ จ.สงขลา รวมทั้ง ในรัฐเคดาห์ รัฐกลันตัน และ รัฐตรังกานู ซึ่งในอดีตเคยอยู่ภายใต้การปกครองของราชอาณาจักรสยาม
4. ศึกษาเฉพาะด้านการเป็นนักการศึกษาของซัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์
5. ศึกษาด้านแนวคิดและบทบาททางการเมืองของซัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. ในด้านสภาพสังคมโดยทั่วไปก่อนสมัยซัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร
2. ในด้านชีวประวัติและบทบาทด้านการศึกษาและการเมืองของซัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ศึกษาข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์
3. พระมหาคัมภีร์พระมหากำภีร์อัล-กรุอาน พร้อมความหมายภาษาไทย โดยสมาคมนักเรียนเก่าอาหรับแห่งประเทศไทย ศูนย์นักศรัทธาอะฮ์ลุดดีน เพื่อการพิมพ์อัล-กรุอาน อัลมาคีนะฮ์ อัลมุเนาวเราะฮ์ ราชอาณาจักรซาอุดีอาราเบีย โดยผู้วิจัยจะระบุชื่อสุเราะฮ์และหมายเลขอายะฮ์ไว้ในเครื่องหมายวงเล็บ
4. ข้อมูลที่ได้จากหนังสือหรือตำราต่างๆ ผู้วิจัยจะอ้างถึงด้วยการเขียนนาม-ปี โดยมีชื่อผู้แต่ง ปีที่พิมพ์ และเลขหน้าที่ใช้อ้างอิงในเครื่องหมายวงเล็บซึ่งจะใช้ปีพุทธศักราชสำหรับหนังสือภาษาไทยและปีคริสต์ศักราชสำหรับหนังสือต่างประเทศ
5. การปริวรรตอักษรอาหรับ – ไทย,อาหรับ – อังกฤษ ที่เทียบโดยวิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี และห้องสมุดรัฐสภา ประเทศสหรัฐอเมริกา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เน้นที่จะศึกษาบทบาทของอุละมาอูในแหลมมลายูโดยศึกษาเฉพาะกรณีของซัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ในด้านการศึกษาและการเมือง ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) สัมภาษณ์ผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในหัวข้อต่างๆ ผู้วิจัยพยายามรวบรวมข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและ

เมื่อได้ข้อมูลเพียงพอแล้ว ก็ทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากนั้นจึงนำเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) ซึ่งมีเนื้อหาแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ

1. ส่วนที่เป็นบทนำจะประกอบด้วยความสำคัญและที่มาของปัญหาการวิจัย เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วัตถุประสงค์ ความสำคัญ ขอบเขตการวิจัย นิยามศัพท์เฉพาะและวิธีดำเนินการวิจัย
2. ส่วนที่เป็นเนื้อหาซึ่งประกอบด้วยประวัติภูมิหลังของราชอาณาจักรลังกาสุกะ และการเข้ามาของอิสลาม แนวคิดเกี่ยวกับอุละมาอ์และบทบาทของซัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์
3. ส่วนที่เป็นบทสรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

โดยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล แหล่งศึกษาและค้นคว้าที่สำคัญ

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลเอกสารจากแหล่งเอกสารของห้องสมุดของสถาบันการศึกษาเอกชน รัฐบาลทั้งในประเทศและต่างประเทศ (ประเทศมาเลเซีย) ศูนย์ข้อมูลทางอินเทอร์เน็ตและเอกสารส่วนบุคคล แหล่งข้อมูลต่างๆ ที่สามารถนำมาเก็บรวบรวมประกอบด้วย

1. ห้องสมุดวิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
2. หอสมุด จอห์น เอฟ เคนเนดี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
3. ห้องสมุดมหาวิทยาลัยอิสลาม ยะลา
4. มหาวิทยาลัยแห่งชาติมาเลเซีย (Universiti Kebangsaan Malaysia)
5. ห้องสมุดส่วนบุคคลของ อาจารย์อัฎฎิวันมุหัมมัดเซาะฆิร อับดุลลอฮ์ กัวลาลัมเปอร์ มาเลเซีย (หลานของ ซัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์)
6. ศูนย์การศึกษาและเผยแพร่ มรดกวิชาการอิสลามแห่งโลกมลายู กัวลาลัมเปอร์ มาเลเซีย
(Khazanah Fathaniyah Pusat Penyelidikan dan Penyebaran Khazanah Islam Klasik dan Modon Dunia Melayu Jalan Sentuo Selatan Kuala Lumpur)
7. ศูนย์อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม จังหวัดชายภาคใต้ (PUSTA)
8. เว็บไซต์ต่างๆ

<http://almashriq.hiof.no/turkey/900/950/956/sultans/34.html>

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยในขั้นนี้ประกอบด้วย

การเก็บข้อมูลเอกสาร

การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ อันได้แก่ข้อมูลจากเอกสารต่อไปนี้

1. พระมหาคัมภีร์พระมหาคัมภีร์อัล-กรุอาน และอัล-หะดีษ ที่กล่าวถึงเรื่องของ อุละมาอ์และบทบาทของอุละมาอ์
2. ตำราที่เป็นงานเขียนของชัยคุวันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ อาทิเช่น
 - พระริศะตุลพะรออิฎ
 - หะดีเกาะตุลอัซฮัร วัลรอยาฮีน
 - ฟัตวา พะฎอนีย์ยะฮ์

การรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิได้แก่ข้อมูลจากเอกสารต่อไปนี้

1. หนังสือและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทด้านการศึกษาและการเมืองของชัยคุวันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ มีหลายเล่มดังนี้
 - อิสมาอิล เจ๊ะดาวูด เป็นนักวิชาการชาวกลันตันมาเลเซีย ได้เขียนหนังสือ “ Tokoh-tokoh Ulama’ Semenanjung Melayu” จัดพิมพ์โดยสำนักงานคณะกรรมการอิสลามและจารีตประเพณีมลายูแห่งรัฐกลันตันในปี ค.ศ.1988 ผู้เขียนได้เขียนเป็นภาษามลายูอักษรโรมันหนังสือเล่มนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับชีวประวัติของปราชญ์ที่มีชื่อเสียง ในแหลมมลายูรวมปัตตานีในอดีต
 - ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พีรยศ ราฮิมมูตา ได้เขียนหนังสือวิจัยเรื่อง บทบาทสถาบัน อุละมาอ์และการศึกษาอิสลามปัตตานีในอดีต ตั้งแต่ ค.ศ.1785-1945 แผนกวิชา รัฐศาสตร์ ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี 31 พฤษภาคม 2545

Donwana Taye,1995 Peranan Ulama’ Dalam Bidang Dakwah Islamiyyah M.A Pengajian Islam Universiti Kebangsaan Malaysia 1995

- ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.หะสัน หมัดหมาน ได้เขียนหนังสือ “Pondok dan Madrasah di Patani” (ปอเนาะ โรงเรียนสอนศาสนาในปัตตานี) ท่านได้เขียนเป็นภาษาอังกฤษ และได้ทำการแปลเป็นภาษามลายู โดยอัยยูอัลลิน บินดี กัลปิมีย์ นักวิชาการชาวมาเลเซียและได้จัดพิมพ์ โดย มหาวิทยาลัยแห่งชาติมาเลเซีย (UKM) ในค.ศ.2001 หนังสือเล่มนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับ ประวัติ ความเป็นมาของปอเนาะและโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามในปัตตานี

- ฮัจญ์วันมุฮัมหมัดเศาะหิร บิน อับดุลลอฮ์ เป็นนักวิชาการอิสระชาวมลายูเซียและเป็นหลานของ ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ในหนังสือ ต่างๆ ดังนี้

Al Allamah Shaykh Ahmad Al-Fathani Ahli Fikir Islam Dan Dunia Melayu Guru kepada hampir Semua Ulama' dan Tokoh Asia Tenggara Abad 19-20 Jilid 1 พิมพ์โดย Khazanah Fathaniyah Kuala Lumpur 1992

Shyahk Ahmad Al-Fathani Pemikir AGung Melayu Dan Islam Jilid 1,2
Hadiqatul Azhar War Ratahin Asar Teori Takmilah Sasra Melayu Tslam
Jilid 1

Wawasan Pemikiuran Islam Ulama' Asia Tenggara Jilid 1-7 Kuala Lumpur 2004

Dr. Adnan Suemae วิทยานิพนธ์คุญฎีบัณฑิต หัวข้อ Al-Shayhk Wan Ahmad Bin Muhammad Zin Al-Fatani Wajuhhuduh Fi Al-Lughah Al-Arabiah UKM 2005.

2. สำหรับหนังสือที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์อิสลาม ผู้วิจัยได้ใช้หนังสือดังต่อไปนี้

Mohd. Zamberi A.Malek ที่เขียนหนังสือ Umat Islam Patani Sejarah dan Politik ซึ่งพิมพ์โดย Hizbi Shah Alam ค.ศ.1993

Mohd. Zamberi A.Malek Patani Dalam Tamadun Melayu พิมพ์โดย Dewan Bahasa Dan Pustaka Kuala Lumpur Malaysia 1994

Siti Hawa Haji.Salleh ในหนังสือ Hikayat Patani พิมพ์โดย DBP Kuala Lumpur Malaysia 1992

A. Teeuw & D.K. Wyatt, (1970)

การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์

ผู้วิจัยเตรียมประเด็นหัวข้อที่จะสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้าเพื่อให้ได้ข้อมูลตามที่ต้องการ โดยสัมภาษณ์ญาติพี่น้องของชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ และบุคคลที่มีความรู้เกี่ยวกับประวัติอุละมาอุปตานิ ดังต่อไปนี้

1.2.1 เตรียมประเด็นหัวข้อสัมภาษณ์

1.2.2 นัดหมายผู้ที่ต้องการสัมภาษณ์ล่วงหน้า

1.2.3 ทำการสัมภาษณ์

1.2.4 รวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์แล้วบันทึกหรืออัดเทป

การแยกหัวข้อเอกสารตามหัวข้อใหญ่และหัวข้อย่อยแล้วค้นหาข้อมูลที่มีความสัมพันธ์กับหัวข้อย่อย

หัวข้อใหญ่ “การเข้ามาของอิสลามในปัตตานี”

หัวข้อย่อย ได้แก่ ปัตตานีในอดีต (ราชอาณาจักรมลายูลังกาสูกะและราชอาณาจักรปัตตานีดารุสสลาม) อิสลามในปัตตานี กษัตริย์องค์แรกที่นับถือศาสนาอิสลามและปัตตานีปัจจุบัน

1.3.2 หัวข้อใหญ่ แนวคิดเกี่ยวกับอุละมาอู

หัวข้อย่อย ได้แก่ ความหมายและหน้าที่ของอุละมาอู บทบาทของอุละมาอู อุละมาอูกับปอเนาะและความสัมพันธ์ระหว่างอุละมาอูปัตตานีกับอุละมาอูต่างประเทศ

1.3.3 หัวข้อใหญ่ บทบาทของชัยคุวันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์

หัวข้อย่อย ได้แก่ ชีวิตประวัติชัยคุวันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ การศึกษาการเมือง บทบาททางวิชาการ การเผยแผ่ศาสนาอิสลามและภาวะผู้นำของชัยคุวันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์

2. การตรวจสอบข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เชื่อถือได้ ซึ่งบางข้อมูลจะต้องตัดทิ้งเนื่องจากเป็น ข้อมูลที่คลุมเครือ หรืออาจต้องหาข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อให้มีความน่าเชื่อถือมากขึ้น

3. สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

7.1 สรุปผลการวิจัย

ดินแดนภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะพื้นที่ที่เรียกว่า พะฎอนีย์ดารุสสลาม นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันถือเป็นแหล่งความเจริญทางวิชาการและอารยธรรมอิสลามที่ยิ่งใหญ่ ถือเป็นอัครอุละมาอูหรือแผ่นดินอุละมาอูและเป็นศูนย์กลางการศึกษาอิสลามที่สำคัญของโลก มลายู โดยมีองค์ประกอบที่มีลักษณะเด่นอยู่สามประการคือ อุละมาอู สถาบันปอเนาะ และกิตาบมลายู แต่ละองค์ประกอบได้แสดงบทบาทในเชิงเกื้อหนุนและประสานประโยชน์ในแง่วิชาการอย่างเป็นเอกภาพ มีประสิทธิผลต่อความสำเร็จให้แก่ประชาชาติโดยเฉพาะในดินแดนแหลมมลายู และดินแดนรอบนอกทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

จากชัยคุดาอูด อัล-พะฎอนีย์ อุละมาอูนามอุโฆษของปัตตานีที่โดดเด่นในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 ระยะเวลาผ่านไป 1 ศตวรรษ แผ่นดินอุละมาอูหรืออัครอุละมาอูของปัตตานีได้รับความโปรดปรานจากเอกองค์อัลลอฮฺ สุบหานะฮูวะตะอะลา ได้กำเนิด ชัยคุวันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์

ในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ เกิดที่หมู่บ้านยามู แขวงสะนอญันญูร์ เมื่อปี ฮ.ศ. 1272 ตรงกับปี พ.ศ.2399/ค.ศ. 1856 สิ้นชีพปี ฮ.ศ. 1325/พ.ศ.2451/ค.ศ. 1908 หากคำนวณตามปฏิทินฮิจเราะฮ์ศักราช ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์สิ้นชีพครบรอบ 103 ปีในปีนี้ ฮิจเราะฮ์ 1428

ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์กำเนิดในยุคของการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์โลกคือการเปลี่ยนแปลงจากโลกยุคปลายการปฏิวัติอุตสาหกรรมสู่โลกยุคทุนนิยม ท่านมีโอกาสใช้ชีวิตและศึกษากับบรรดาอุละมาอ์ในอดีตและมีโอกาสใช้ชีวิตในโลกยุคใหม่คือยุคเครื่องจักรที่เริ่มมีเทคโนโลยีการพิมพ์และการคมนาคม ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์มีโอกาสพบปะและแลกเปลี่ยนความคิดกับนักปฏิรูปอิสลามชื่อดัง เช่น ชัยคฺมุหัมมัดอัब्ดุลฮะแห่งอียิปต์ ท่านเคยเป็นตัวแทนของอุละมาอ์มักกะฮ์เข้าไปไกล่เกลี่ยปัญหาข้อพิพาท (กิลาฟิยะฮ์) ที่เกิดขึ้นระหว่าง ไชยคฺมุหัมมัดยูซุฟ บินอิสมาอิล อันนัษันนีแห่งกรุงเบรุต ประเทศเลบานอน กับชัยคฺมุหัมมัดอัब्ดุลฮะ นักปฏิรูปอิสลามของประเทศอียิปต์ (Hj.Wan Mohd.Shaghir Abdullah,2004 : 1-2)

ในบรรดาอุละมาอ์ปอเนาะในอดีต ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์มีความสามารถปราดเปรื่องและมีความสามารถในฐานะนักวิทยาศาสตร์ด้านเคมี ชัยควันอะหมัด ได้ใช้ส่วนผสมทางเคมีผลิตทองคำน้ำหนัก 24 กะรัต จากคำบอกเล่าของคนในครอบครัวของท่านที่มหานครมักกะฮ์ได้กล่าวว่า ท่านได้เผาทำลายสูตรเคมีผลิตทองคำด้วยตนเองเพราะมีความพะวงใจเกรงว่าบรรดาถูกหลานและลูกศิษย์จะนำสูตรเคมีไปผลิตเป็นทองคำและนำไปใช้ในหนทางที่ขัดกับหลักศาสนาอิสลาม

ในปีฮ.ศ.1358/พ.ศ.2482/ค.ศ.1939 คูวันญูฮัจญ์อัब्ดุลลอฮ์ซึ่งมีศักดิ์เป็นหลานของชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ เป็นผู้อาศัยในบ้านพักของท่านที่มหานครมักกะฮ์และได้พบงานเขียนของชัยคฺอะหมัดที่เกี่ยวข้องกับสูตรเคมีผลิตทองคำ งานเขียนชิ้นนั้นเหลือเป็นแผ่นสุดท้าย 2 หน้าซึ่งกล่าวถึงวิธีทำไม้ขีด การผลิตกระสุนปืนและสรุปการทำทองคำ

นักบูรพาคีชาวะตวันตจากเนเธอร์แลนด์ชื่อ Prof. E.Snouck Hurgronje เคยปลอมตัวเป็นมุสลิมใช้ชื่ออัब्ดุลฆ็อฟฟิรเข้าไปในมหานครมักกะฮ์เพื่อสังเกตการณ์ความเคลื่อนไหวของปัญญาชนมุสลิมที่มีบทบาทในด้านวิชาการ Snouck Hurgronje (อ้างถึงใน Wan Mohd.Shaghir Abdullah, 2000) กล่าวว่าชัยควันอะหมัดเป็น “a savant of merit” ซึ่งหมายถึง ปราชญ์เมธีผู้ทรงคุณธรรม

สำหรับบทบาทด้านการศึกษา ชัยควันอะหมัดเป็นผู้รับภารกิจต่อบิดาคือ ชัยควันมุหัมมัดชัยนุ อัล-พะฎอนีย์ในการรวบรวมงานเขียนของชัยคฺดาอูด อัล-พะฎอนีย์

ชัยคุอับลูกกอดิร บิน อับดุลเราะหฺมาน อัล-พะฎอนีย์ ชัยคุมุหัมมัด บิน อิสมาอีล อัล-ดาวูดี อัล-พะฎอนีย์ โดยทำการพิมพ์ด้วยเครื่องสมัยใหม่เพื่อเผยแพร่ในวงการศึกษาทังในมหานครมักกะฮ์ อียิปต์ อิสตันบูล ตุรกีและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งสถาบันปอเนาะต่างๆ ได้ใช้กิตามมลายูฉบับพิมพ์นี้ ในการเรียนการสอนให้บรรดาลูกศิษย์ นับเป็นการพัฒนาการเรียนการสอนที่เจริญก้าวหน้าเป็นอย่างมาก

ในปี ฮ.ศ. 1290/พ.ศ.2416/ค.ศ. 1873 เมื่อท่านมีอายุ 18 ปี ท่านได้ก่อตั้ง Jamiyatul Fathaniyah สมาคมพะฎอนีย์ยะฮ์ เพื่อเป็นสถานที่รวมกลุ่มของชาวมลายูที่ศึกษาในมหานครมักกะฮ์ ให้เกิดความสามัคคีและนำความรู้กลับไปพัฒนามาตุภูมิ

ลูกศิษย์ของท่านที่มีชื่อเสียงได้กลับมาเปิดสถาบันปอเนาะที่มีชื่อเสียง เช่น โต๊ะกีอนาติ แห่งรัฐกลันตัน คะโต๊ะเปริดานา ฮัจญ์นิมะหฺมุด บิน ฮัจญ์อิสมาอีล มุขมนตรีรัฐกลันตัน เต็งกูมะหฺมุด ชุฮุดดี บิน เต็งกูอับลูเราะหฺมาน อัล-พะฎอนีย์ ชัยคุลอิสลามคนแรกของรัฐสงขลา สุวัน ชูร์ฮัจญ์เจ๊ะอับรอฮีม บิน มุซา บินกูเจ ปตานี ฮัจญ์วันฮารูน บิน ฮัจญ์วันหะซัน มานีวัน ศรีตุลาการ คะโต๊ะยุติธรรมมณฑลปัตตานี โต๊ะบรีอิมฮัจญ์วันมุหัมมัด บิน ฮัจญ์วันอิครีต

ชัยคุวันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์หรือในชื่อที่เรียกขานของบรรดาลูกศิษย์ว่า “โต๊ะวันเงาะหุหรือโต๊ะพะริคะหุ” (เรียกตามชื่อหนังสือที่ท่านแต่ง คือ (Faridatul Faraid) และอุละมาอ์ในมหานครมักกะฮ์เรียกท่านว่า “ฮารีเมามักกะฮ์หรือเสื่อแห่งมักกะฮ์” ท่านเป็นอุละมาอ์ที่มีชื่อเสียงโด่งดังในศตวรรษที่ 19 เป็นมหาครูในหมู่เกาะมลายู ในฐานะที่ท่านเป็นอุละมาอ์มลายูปตานีที่มีความรู้ใน 47 แขนงวิชา จึงเป็นหลักประกันได้ว่าท่านมิได้รอบรู้วิชาการทางศาสนาอย่างเดียว แต่ท่านยังมีความรู้เป็นเลิศด้านวิชาการศึกษา การเมือง การปกครอง การทูต ประวัติศาสตร์ ภาษาวรรณกรรม เทคโนโลยี วิทยาศาสตร์ การแพทย์ ฯลฯ

ชัยคุวันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์เป็นอุละมาอ์ที่มีอุดมการณ์ทางการเมือง มีภาวะความเป็นผู้นำทางความคิด ท่านมีความทุกข์ใจอย่างมากที่ประชาชาติมุสลิมต้องอยู่ภายใต้การปกครองของคนต่างศาสนา ด้วยเหตุนี้ท่านจึงเสนอให้บรรดาสุลต่านของปัตตานี กลันตัน และตรังถาบูรรวมกันเป็นรัฐที่มีเอกภาพ ปกครองตามแนวทางอัล-อิสลาม

ชัยคุวันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ถือเป็นไข่มุกของทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพการต่อบ้านเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งลูกศิษย์ของท่านคือรองอำมาตย์โทขุนศรีตุลาการ (ฮัจญ์วันฮารูน บิน ฮัจญ์หะซัน มานีวัน) ได้รับราชการในกระทรวงยุติธรรมในตำแหน่งคะโต๊ะยุติธรรมประจำมณฑลปัตตานีและบุตรชายคนเดียวของท่านคือฮัจญ์วันอิสมาอีล บินชัยคุวันอะหมัด ก็ดำรงตำแหน่งคะโต๊ะยุติธรรมประจำจังหวัดปัตตานีอีกทั้งหลานชายของท่านคือ พันตำรวจเอกประเสริฐ

สัสดีพันธ์ (มุสฎาะฟา บิน ฮัจญีอิสมาอีล) รับราชการในกรมตำรวจ มีตำแหน่งสุดท้ายก่อนเกษียณอายุราชการคือ รองผู้กำกับการตำรวจภูธร จังหวัดปัตตานี

7.2 การอภิปรายผล

ความสำเร็จจากการที่สังคมมลายูปัตตานี ได้ศึกษาเรียนรู้กิตาบญาวีโดยเฉพาะจากอุละมาอูปัตตานี เจกเช่น ชัยคุ ดาอุด อัล-พะฎอนีย์ ชัยคุวันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ชัยคุ มุหัมมัด บินอิสมาอีล อัล-ดาอุดคี ชัยคุ ไชนัลอาบีดีน บิน มุหัมมัด อัล-พะฎอนีย์ (ตวนมีนาล) นับเป็นคุณค่าความสัมฤทธิ์ผลในด้านการพัฒนาการศึกษาด้านจิตวิญญาณและความคิด (ความศรัทธาต่ออัลลอฮ์ สิบห้านะฮฺวะตะอาลา และปฏิบัติตามวิถีท่านนบี มุหัมมัด ซีอละ) สำหรับประชาคมมลายูมุสลิม โดยเฉพาะในปัตตานี(5 จังหวัดชายแดนภาคใต้) และภูมิภาคโลกมลายูโดยรวม

บรรดากิตาบญาวีซึ่งเป็นผลงาน ประจักษ์พยานน้ำเอกของอุละมาอูปัตตานีที่ได้รับการยอมรับและให้ความสนใจเพื่อเป็นสื่อการเรียนการสอนของศาสนาอิสลามในภาคใต้ของประเทศไทยและประเทศอื่นๆ ในเอเชียอาคเนย์ กิตาบญาวีเหล่านี้ ยังคงเป็นตำราหลักพื้นฐานในการเรียนรู้ศาสนบัญญัติซึ่งใช้สถานที่สอนที่มีสยิด สุหฺร่า สถาบันการศึกษาปอเนาะแบบดั้งเดิมและแบบผสม กับวิชาสามัญ (โรงเรียนราษฎรสอนศาสนาอิสลาม) ปัจจุบันนี้แม้ว่า ความเจริญในยุคของโลกาภิวัตน์ จะทำให้ความสนใจของสังคมมลายูมุสลิมที่มีต่ออุละมาอู, กิตาบญาวี, สถาบันปอเนาะ ได้รับความนิยมนที่ลดลงอย่างน่าใจหาย ถึงอย่างไรก็ตาม ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ก็ยังมีสถาบันปอเนาะ อีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งถือได้ว่าสถาบันปอเนาะเหล่านั้น จะเป็นป้อมปราการด่านสุดท้ายที่จะอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาของบรรพชนในด้าน อารยธรรมมลายูอิสลามให้คงอยู่ชั่วกาลนาน

การศึกษาระบบปอเนาะแบบดั้งเดิม ได้ริเริ่มในรัฐบาล พะฎอนีย์ คารุสสลาม ตั้งแต่การเข้ามาของอิสลามในยุคต้นๆ สาธุศิษย์ ที่เดินทางมาทั่วสารทิศตั้งแต่ จามกัมพูชา จนถึงคาบสมุทรมลายูได้เดินทางมาศึกษาวิชาศาสนาอิสลามที่นี่ และสถาบันการศึกษาปอเนาะแบบดั้งเดิม ยังคงดำเนินมาจนถึงวันนี้แม้ว่า ศักยภาพและคุณภาพมีอาจจะเทียบกับอดีตก็ตาม

ชัยคุวันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ได้แจ้งเกิดในโลกวิชาการนานาชาติ ในฐานะอุละมาอู นักวิชาการที่มีผลงานด้านการศึกษาที่เคลื่อนไหว ในกรุงโคโรประเทศอียิปต์ ที่กรุงอิสตันบูล ประเทศตุรกี และมหานครมักกะฮฺ ท่านได้ทุ่มเทพลังสมองพลังการทำงานการตรวจทาน (Edit) กิตาบอิสลามทั้งที่เขียนในภาษาอาหรับและมลายู โดยได้รับทุนสนับสนุนจากสุลต่าน

อัปคุลซามิดที่ 2 ของอาณาจักรออตโตมาน ก็ตาบแต่ละเล่มได้รับการตีพิมพ์ครั้งละหมื่นฉบับ ผลงานการตรวจทานของ ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ มีก็ตาบที่โด่งดังเช่น Sabalul Muhtadin, Hidayatus Shalikin, Manriduz Zham-an เป็นต้น

ผลงานที่โดดเด่นของ ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ มีดังนี้

1. ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ผู้ริเริ่มให้ตรวจทานก็ตาบด้านศาสนาอิสลาม รวมทั้งก็ตาบมลายูได้รับการตรวจทานก่อนเข้าโรงพิมพ์ โดยท่านได้ใช้ศัพท์ “Tashih” เป็นคนแรก และยังคงใช้ จนถึงปัจจุบัน

2. ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ได้รับความเชื่อถือจากสภาอุละมาอู แห่งมหานครมักกะฮฺ ให้เป็นผู้แทนไปไกล่เกลี่ย ปัญหาข้อพิพาท กิลาฟิยะห์ (Kilafiyah) ระหว่าง ชัยคุชชียุดดุซุฟ อัน-นัษอันนีแห่งเบรุตกับ ชัยคุมุหัมมัด อัปคุสแห่งอียิปต์ ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ในฐานะที่ท่านได้รับการคัดเลือกจากสภาอุละมาอูแห่งมหานครมักกะฮฺ ให้ไปไกล่เกลี่ยปัญหา กิลาฟิยะห์ของนักปฏิรูปที่ยิ่งใหญ่ทั้งสอง ได้ประสบความสำเร็จอย่างยิ่ง เพราะทุกประเด็นของคำถามได้รับการตอบและอธิบายด้วยเหตุผลการอ้างอิงจากศิษย์ของท่านคือไอตะกีอนาลี หัยยัฮ์ ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ได้กล่าวเสริมว่า “ปัญหาโลกทัศน์ภายนอก(รูปธรรม) เรายังมีความเห็นที่คลุมเครือนับประสาอะไรเท่ากับเรื่องนามธรรมที่มองด้วยตาเปล่าไม่เห็น เราควรปฏิบัติตามทัศนะและความรู้ที่ต่างคนต่างร่ำเรียน เพื่อการสร้างสรรคความสามัคคีของประชาชาติมุสลิม ให้มีพลังเป็นเอกภาพด้วยการแสวงหาจุดร่วมและสงวนจุดต่างที่ดีที่สุด”

3. ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ เป็นนักเจรจาและประสานงาน ที่ต้องการปลดปล่อยโลกมลายูอิสลามจากภัยคุกคามจักรวรรดินิยม ต่างศาสนา

4. ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ เป็นปราชญ์ด้านภาษามลายู สืบทอดจาก ราชยาอาลีฮัจญี แห่งริเยา หลังจากนั้นจึงเป็นยุคทองของ Zainal Abidin Bin Ahmad¹ (ค.ศ.1895-1973) นักภาษาศาสตร์มลายูและบิดาภาษามลายูสมัยใหม่ของมาเลเซีย (Pendita Za'ba) เกิดที่ Batu Kikir Negeri Sembilan ประเทศมาเลเซีย ท่านเป็นปราชญ์ด้านภาษามลายู ภาษาอาหรับ และอังกฤษ มีความรู้เกี่ยวกับวิชาศาสนาอิสลามเป็นอย่างดี ท่านเป็นเจ้าของผลงาน:

- Ilmu Bahasa Melayu Jilid 1,2
- Kitab Rahsia Ejaan Jawi
- Falsafah Takdir

¹ Abdullah Hussain@Khalid Hussain 1974:2-3,11-12 ส่วน Za'ba เป็นชื่อย่อของ Zainal Abidin Bin Ahmad

- Pendapat Perbahasan Ulama' Berkenaan Dengan Qada dan Qadar
- Ilmu Mengarang Melayu
- Pelita Bahasa Melayu Jilid 1,2
- Panduan Mengarang Jilid 1,2,3
- Asuhan Budi
- Sejarah Tanah Melayu
- Motto: Konggres Bahasa dan Pesuratan Melayu ke3 September 1956 di Istana Besar Johor Baru "Bahasa Jiwa Bangsa"

5. ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ เป็นอุละมาอ มลายูที่ผลิตผลงานด้านกวีนิพนธ์ ภาษาอาหรับ เป็นจำนวนมาก

6. ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ เป็นผู้ริเริ่มนำงานเขียนลายมือที่ตามลาย/ญาวี ของบรรดาอุละมาอจากเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ นำมารวบรวมเพื่อให้สุดด้านอับดุลหะมิด ข่านที่ 2 แห่งราชวงศ์อูษมานียะฮ์ ตุรกี สนับสนุนในการจัดพิมพ์ทั้งในตุรกีและมหานครมักกะฮ์

7. ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ได้รับเกียรติจากสุดด้านอับดุลหะมิด ข่านที่ 2 แห่งราชวงศ์อูษมานียะฮ์ ตุรกี ให้เป็นผู้ตรวจทาน งานเขียนทุกชิ้นก่อนเข้าทำการพิมพ์

8. ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ เป็นชาวมลายูคนแรกที่ก่อตั้งองค์กรหรือสมาคมที่มีชื่อว่า Jam'iyah Fathaniyah มีสำนักงานอยู่ที่มหานครมักกะฮ์ ท่านเป็นผู้ให้การอบรม ปลูกฝังแนวคิดเพื่อให้เยาวชนมลายูมีความรักศาสนา ซาดีและมาตุภูมิ เมื่อกลับไปยังบ้านเกิดก็ให้เปิดสถาบันปอเนาะเป็นแหล่งผลิตวิชาการและจัดตั้งขบวนการต่อสู้ทั่วหมู่เกาะมลายู

9. ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ เป็นนักประสานงานมือฉมังที่นำเอาปัญหาของชาวมลายู เสนอให้สุดด้านแห่ง อูษมานียะฮ์ ตุรกีช่วยปลดปล่อยชาวมลายูให้พ้นจากการกดขี่ของชาวต่างชาติ ท่านนำเอาแนวคิด Islamism ของญะมาลุดดีน อัล-อัฟฆอนีย์ และชัยคุมุห์หมัด อับดุลฮุ เพื่อมาปฏิบัติในรัฐปัตตานี กลันตัน และตรังกานูให้ได้รวมตัวเป็นรัฐเอกราช "มลายูราชา"

10. ชัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ เป็นอุละมาอ มลายูคนแรกที่ศึกษาวิชาการแพทย์ ท่านเป็นผู้เสนอให้บรรดาสุดด้านในรัฐมลายูจัดตั้งกองทุนสนับสนุนการศึกษาสมุนไพรในภูมิภาค เพื่อผลิตยาด้วยตนเอง

ในฐานะอุละมาอที่เป็นนักปรัชญาเมธีทางการเมือง บทบาทของท่านในการปลูกฝังและสร้างเป้าหมายลอมทางปัญญาให้กับศาสนิกข์ของท่านจนได้กลายเป็นผู้นำทางการเมือง

ผู้นำศาสนา ผู้นำทางสังคม เป็นมุฟตี เป็นอิหม่าม คอเต็บ ผู้นำทางด้านการศึกษาเฉกเช่น นิกมะห์มูด บิน นิกอิสมาอิล ได้รับตำแหน่งมุขมนตรีแห่งรัฐกัลันตัน ฮัจญีอิบราเฮม บิน ยูซุฟ และ ฮัจญี มุห์มัดคนอร์ บิน ฮัจญีอิบราเฮม ดำรงตำแหน่งมุฟตีแห่งรัฐกัลันตัน ซัยคุมุห์มัด บิน มุห์มัดสะอีด เป็น มุฟตี เนอเชอริซัมบีลัน ญาบิรเป็นอิหม่ามที่เมืองซัมบาส กาลิมันตัน ตะวันตก ฮัจญีมุห์มัด ซอและห์ เป็นมุฟตีแห่งกัมพูชา โด๊ะเกือนาลีอุละมาอ์ใหญ่แห่งกัลันตัน เจ้าของวะลีที่ว่า “ถ้าโด๊ะครุ ซัยควันอะหมัดยังไม่สิ้นชีวิต ฉันยังไม่กลับมาหรอก” ท่านกลับจากมหานครมักกะฮ์ ในปี ฮ.ศ.1327 หนีสุหลง บิน อับดุลกอดีร์ นักต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมของปัตตานี รองอมาย์โท ฮัจญีหวันฮารูน ศรีตุลาการคะ โด๊ะบูดิธรรมคนที่สองของมณฑลปัตตานี ฮัจญีวันอิสมาอิล สัสดีพันธ์ (บุตรของซัยควันอะหมัด) เป็นคะ โด๊ะบูดิธรรมคนที่สี่ ของจังหวัดปัตตานี และสุดท้ายหลานชายของซัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ คือพ.ต.อ.ประเสริฐ สัสดีพันธ์ (วันมูสตาฟา บินวันอิสมาอิล) อดีตเคยรับราชการในกรมตำรวจ ในตำแหน่งรองผู้บังคับการตำรวจภูธรจังหวัดปัตตานี

แม้ว่าบทบาททางการเมืองของ ซัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ที่สนับสนุนให้ สิชัยของท่านที่ชื่อรายอาลี เกอลานา แห่งริเยา ต่อสู้กับเนเธอร์แลนด์ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากท่านได้กลับไปสู่ความเมตตาธรรมจากอัลลอฮ์ สิบหะนะฮฺวะตะอาลา ทำให้การติดต่อขอความช่วยเหลือระหว่างริเยากับสุลต่านอับดุลฮามิด ข่านที่ 2 ชะงักงันไปชั่วคราวถึงอย่างไรก็ตาม อิทธิพลและอุดมการณ์ทางการเมืองของซัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ได้รับการสืบทอดจากบรรดา ทายาทของสาธุศิษย์รวมพลังกันต่อสู้กับจักรวรรดินิยม ในมาเลเซีย และอินโดนีเซีย จนกระทั่งประสบความสำเร็จในการสร้างรัฐเอกราชในระบอบประชาธิปไตยจนถึงปัจจุบัน.

ซัยควันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ได้ตัดสินใจเลือกมหานครมักกะฮ์ อัล-มุชรรอพะฮ์ เป็นที่พำนักและเรื่อตาย ท่านมองความเคลื่อนไหวของผู้สนใจในด้านการศึกษาระดับสูงของศาสนา อิสลาม ในขณะนั้นทั่วสารทิศต้องเดินทางมายังมหานครมักกะฮ์ เพราะเป็นศูนย์กลางด้านวิชาการ อิสลาม ท่านในฐานะผู้มีเชื้อสายของนักเผยแผ่ศาสนาที่มีบทบาทตั้งแต่ศตวรรษที่ 15 นำสังฆกรรม ของอัล-อิสลามมายังโลกมลายูโดยเฉพาะปัตตานี คารุสสลาม อุละมาอ์ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของท่าน รุ่นแล้วรุ่นเล่าได้ทำหน้าที่ ที่มีเกียรติในฐานะอุละมาอ์ ที่ดำเนินการสืบทอดภารกิจของท่านบี มุห์มัด คืออัลลัลลอฮ์อะลัยฮิวะสัลลัม เพื่อการเผยแผ่ และสอนศาสนาที่มหานครมักกะฮ์ อัล-มุชรรอพะฮ์¹ (Makkatul Mushrafah- مكة المشرفة) และโลกมลายูอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

¹ อัล-มุชรรอพะฮ์ หมายถึง การยกย่อง

สถาบันปอเนาะแบบดั้งเดิม อุละมาอุพะฎอนีย์ คารุสสลาม และกิตาบญาวีได้รับความสนใจเป็นที่ยอมรับของนักศึกษาวิชาศาสนาอิสลามทั้งในภูมิภาคปัตตานี โลกมลายูและมหานครมกกะฮฺจนปัตตานีได้รับการขนานนามว่า “Serambi Makah” และท่านเองเป็นผู้ขนานนามปัตตานีว่า “Patani Cermin dan Serambi Makah” (ปัตตานี คือ กระจกเงา และระเบียบ แห่งมกกะฮฺ)

7.3 ข้อเสนอแนะ

หากย้อนมองดูเส้นทางเดินของประวัติศาสตร์อิสลามในปัตตานีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อุละมาอุนับเป็นสถาบันหลักในการพัฒนาสังคม จนปัตตานีได้รับการยอมรับว่าเป็นอู่อารยธรรมอิสลามของคาบสมุทรมลายูตลอดถึงประเทศต่างๆ ในตะวันออกกลาง นับเป็นความภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง แต่ที่น่าเป็นห่วงในยุคปัจจุบันนี้ ก็คือชื่อเสียงที่เคยรุ่งโรจน์ของปัตตานีในอดีต นับวันก็จะยิ่งเสื่อมถอยลง จนไม่เป็นที่รู้จักของผู้คนในสังคมปัตตานีและใกล้เคียง บางส่วนไม่เคยรู้เลยว่าปัตตานีเคยเปรียบเสมือน “กระจกเงาของมกกะฮฺ” ทำอย่างไรที่เราจะสามารถฟื้นฟูให้ปัตตานีซำรงไว้ซึ่งศักยภาพ ให้เป็นอู่อารยธรรมอิสลามในภูมิภาคเอกเช่นอดีต แนวคิดเช่นนี้ อุละมาอุ นักวิชาการ และผู้นำท้องถิ่น ควรให้การสนับสนุนให้เยาวชนคนรุ่นใหม่ ได้มีโอกาสศึกษาชีวประวัติฯ ของ ชัยคุวันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ โดยเฉพาะ บทบาทด้านการศึกษา การเมือง ทั้งนี้เพื่อเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต ที่มีคุณภาพ และคุณธรรม ทำให้เกิดความภาคภูมิใจในบรรพชนที่มีคุณูปการทางวิชาการอิสลามที่ท่านฝากไว้แก่แผ่นดินและประชาคมมลายู เพื่อให้เกิดความสามานสามัคคีของสังคมที่หลากหลาย ด้านวัฒนธรรม และดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุขในยุคโลกาภิวัตน์ ดังคำกล่าวของอิหม่ามซาฟิอีย์ เราะฮิมะฮฺลุลลอฮฺอะลาล่า ที่ว่า

“Memelihara tradisi lama yang baik dan mengambil tradisi baru yang lebih baik”

“อนุรักษ์จารีตประเพณีเก่าที่ดีงาม พร้อมกับน้อมรับการเปลี่ยนแปลงสิ่งใหม่ๆ ที่ดีกว่า”

จากการวิจัยเรื่องบทบาทการศึกษาและการเมืองของอุละมาอุในแหลมมลายู ศึกษากรณีชัยคุวันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. ควรวิจัยเรื่องชีวประวัติอุละมาอุท่านอื่นๆ ที่มีผลงานโดดเด่นและมีชื่อเสียงที่มาจากปัตตานีและนุซันตารา

2. คณาจารย์ในคณะอิสลามศึกษาของมหาวิทยาลัยแห่งรัฐและเอกชนในท้องถิ่น ควรแนะแนวให้นักศึกษาได้เรียนรู้ตำราที่แต่งโดยอุละมาอูปัตตานี โดยเฉพาะงานเขียนของชัยคุวันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ ชัยคุดาอุด บิน อับดุลลอฮ์ อัล-พะฎอนีย์

3. สังคมปัจจุบันโดยส่วนใหญ่คนในพื้นที่ไม่ค่อยมีใครทราบว่าชัยคุวันอะหมัด คือปัญญาชนมลายูชั้นนำที่มีความรู้ไม่เพียงแต่ด้านศาสนาอย่างเดียว แต่ท่านมีความเชี่ยวชาญในหลายสาขาวิชา เช่น ทางการเมือง การศึกษา ประวัติศาสตร์ ภาษา การแพทย์ ฯลฯ ดำราของท่านควรมีการปรับปรุงภาษา การสะกดพยัญชนะควรให้สอดคล้องกับภาษามลายูสมัยใหม่ เพื่อที่ผลงานของท่านจะได้รับความสนใจและเรียนรู้จากเยาวชนในวันนี้และอนาคต

4. ขอเสนอให้วิทยาลัยอิสลามศึกษาของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี และมหาวิทยาลัยอิสลามยะลา ได้ร่วมกันจัดตั้งโครงการศูนย์กลางสถาบันนักคิดอิสลาม ะฎอนีย์ ดารุสสลาม เพื่อเป็นศูนย์วิจัยงานเขียนของ อุละมาอูปัตตานีที่มีชื่อเสียง เช่น ชัยคุดาอุด อัล-พะฎอนีย์ ชัยคุวันอะหมัด อัล-พะฎอนีย์ และอื่นๆ

5. ผู้วิจัยขอเสนอให้ชมรม สมาคมหรือมูลนิธิอิสลามในท้องถิ่น โดยเฉพาะสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ปัตตานี ยะลา นราธิวาส สงขลาและสตูล) ได้ร่วมกันจัดตั้งคณะทำงานเพื่ออนุรักษ์กิตติคุณมลายูที่เขียนโดยอุละมาอูในอดีต เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ผลงานของท่านให้กับสังคมปัจจุบันอย่างทั่วถึง.

الحمد لله الذي بنعمته تتم الصالحات، وصلى الله على نبينا محمد

وعلى آله وأصحابه أجمعين والحمد لله رب العالمين

والله سبحانه وتعالى أعلم

3 / ربيع الأول 1429 هـ

10 ميناكوم 2551 ب

بندار كولا بكة ، فطاني